

Nr 367.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskäligen pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden; given Stockholms slott den 19 maj 1917.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskäligen pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Steno Stenberg.

Förslag

till

Lag

med vissa bestämmelser mot oskäligen högt priset under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden skola, under den tid Konungen förordnar, de i 2—12 §§ upptagna bestämmelserna äga tillämpning.

2 §.

Den, som vid avyttring av livsmedel, vara, som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme eller ljus, beklädnadsvara eller annan dylik för människors uppehälle erforderlig förnödenhet eller ock foder för kreatur eller gödningsämnen tager eller betingar sig vederlag, som han insett eller bort kunna inse vara med hänsyn till föreliggande omständigheter uppenbart oskäligt, straffes med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

Samma lag vare, där någon utbjuder sådan vara till avyttring mot vederlag, som nyss är sagt.

Såsom vederlag skall anses värdet av alla för varan tagna, betingade eller fordrade förmögenhetsförmåner, ändå att de till döljande av vederlagets verkliga storlek upptagas såsom förmåner, vilka gärningsmannen i annat avseende tagit, betingat sig eller fordrat.

3 §.

Undanhåller den, som för avyttring tillverkat, framvunnit eller annorledes förvärvat vara, som i 2 § sägs, varan från avyttring under sådana omständigheter, att undanhållandet, ensamt eller i förening med

dylikt förfarande av andra, medför uppenbar fara för oskäligen stegring av priset vid varans övergång till förbrukaren, varde, där han insett eller bort kunna inse faran, straffad med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

Vad nu är stadgat skall icke gälla, där Konungen eller den Konungen därtill bemyndigad för visst fall eller i därom utfärdad kungörelse meddelat tillstånd att lägga vara å lager.

4 §.

Köper någon för avyttring eller förvärvar han eljest såsom mellanhand vara, som i 2 § sägs, och sker det under sådana omständigheter, att åtgärden, ensam eller i förening med dylikt förfarande av andra, medför uppenbar fara för oskäligen stegring av priset vid varans övergång till förbrukaren, varde, där han insett eller bort kunna inse faran, straffad med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

5 §.

Idkar enskild person, bolag eller förening såsom mellanhand, yrkesmässigt eller annorledes, handel med vara, som i 2 § sägs, och finnes denna verksamhet, ändå att den icke innefattar brottsligt förfarande, varom i 2, 3 eller 4 § förmåles, motverka det allmännas åtgärder beträffande folkhushållningen, äge Konungen eller den Konungen därtill bemyndigad förbjuda den enskilde, bolaget eller föreningen att idka handel med sådana varor, som i 2 § avses, i vidare mån än som erfordras för avyttring utan onödigt dröjsmål av vara, vilken förvärvats före förbudets delgivning. Å den, som meddelat förbudet, skall ankomma att vidtaga erforderliga åtgärder för övervakning av avyttringens behöriga gång.

Bryter någon mot delgivet förbud, straffes med fängelse från och med en månad till och med två år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande, må till böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor dömas.

6 §.

Förövas brott, som i 2, 3 eller 4 § sägs, av den, som förut begått brott mot något av nämnda lagrum, vare straffet fängelse från och med en månad till och med två år eller straffarbete från och med två

månader till och med två år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande, må till böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor dömas.

7 §.

Fälles någon till straff för brott, som i 2 § första stycket sägs, eller för brott mot 3 eller 4 §, må domstolen, efter ty skäligen finnes, kunna förplikta gärningsmannen att utgiva, helt eller delvis, i det förstnämnda fallet värdet av taget eller betingat vederlag, vid brott mot 3 § värdet av vara, som på sätt i samma lagrum sägs undanhållits från avyttring, samt vid brott mot 4 § värdet av vara, som gärningsmannen på sätt där omförmäles förvärvat för avyttring.

8 §.

Fortsätter den, som är ställd under åtal för brott, varom i 2, 3, 4 eller 5 § förmäles, samma brott, varde dömd till särskilt ansvar för varje gång stämning delgivits.

9 §.

Livsmedelsnämnd eller, där sådan ej finnes, kommunalnämnd åligger att ägna synnerlig uppmärksamhet däråt, att brott mot denna lag angivas till åtal.

10 §.

Det åligger allmän åklagare att åtala brott, varom i denna lag förmäles.

Åklagaren äger, för utrönande, huruvida sådant brott blivit begånget, låta verkställa undersökning av salubod, magasin, kontor eller annan lägenhet, där vara, som i 2 § sägs, kan antagas förvarad, så ock taga del av näringsidkares handelsböcker och andra dylika handlingar. Av det, som därvid eller vid övervakning, varom i 5 § förmäles, inhämtats, må icke yppas annat, än som erfordras för avgörande av frågan om åtals anhängigörande och för åtals utförande.

11 §.

Åklagare åligger att till den, som Konungen jämlikt 5 § be-myndigat meddela sådant förbud, som där omförmäles, eller, därest

dylikt bemyndigande icke givits, till jordbruksdepartementet insända ej mindre anmälan om åtal, som åklagaren anhängigjort för brott mot denna lag, än även utslag, varigenom blivit slutligen dömt angående åtalet.

12 §.

Av böter, som ådömas enligt denna lag, så ock av vad gärningsmannen enligt 7 § förpliktats utgiva, tillfalle hälften, dock högst femtusen kronor, åklagaren och återstoden kronan. Finnes särskild angivare, tage han hälften av åklagarens andel. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 30 april 1918. Förordnande, som avses i 1 §, samt förbud och annan bestämmelse, som enligt 5 § meddelats, skola ej gälla längre än till och med sistnämnda dag. I fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som i lagen avses, skall vad där är stadgat fortfarande gälla.

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
tisdagen den 15 maj 1917.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern SWARTZ,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena LINDMAN,
Statsråden: VON SYDOW,
STENBERG,
FALK,
HAMMARSTRÖM,
MÄRTEN ERICSSON,
ÅKERMAN,
CARLESON,
HANS ERICSON,
DAHLBERG.

Efter gemensam beredning med chefen för jordbruksdepartementet
anmälde chefen för justitiedepartementet statsrådet Stenberg:

den utredning, som — efter det särskilda sakkunniga tillkallats
för att inom justitiedepartementet biträda bland annat med verkstäl-
lande av utredning, huruvida icke ett samhällsskadligt konstlat åstad-
kommande av knapphet på förnödenheter eller begagnande av sådan
knapphet kunde och borde under vissa omständigheter beläggas med
straff — blivit med skrivelse den 31 maj 1916 av bemälda sakkunniga
avlämnad till dåvarande chefen för justitiedepartementet, samt
folkhushållningskommissionens underdåniga skrivelse den 14 april
1917 med framställning om lagstiftning till förhindrande av oskälige

pris vid handeln med livsförnödenheter m. m., vilken framställning tillstyrkts av statens livsmedelskommission.

De sakkunnigas berörda utredning och skrivelse ävensom folkhushållningskommissionens omförmälda framställning skulle fogas vid detta protokoll (*bil. B och C*).

Efter att hava redogjort för berörda handlingars innehåll anförde föredragande departementschefen:

»De sakkunnigas uppdrag har avsett undersökning om lämpligheten av en lagstiftning, som medförde

dels straff för den, vilken på ett samhällsskadligt sätt begagnade förekommande knapphet på förnödenheter,

dels ock straff för ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter.

De sakkunniga hava kommit till det resultat, att de, på grund av vad under utredningen förekommit, funnit sig icke böra tillstyrka en lagstiftning i omförmälda avseenden.

Däremot hava kommissionerna på anförda skäl hemställt om strafflagstiftning snarast möjligt i syfte att dels förhindra sådan *prisstegring* vid handeln med livsförnödenheter, vilken föranleddes därav att vid försäljning av sådana varor beräknades mer än skälig vinst, dels förbjuda sådan *lagring* av livsförnödenheter, varigenom dessa utan tvingande skäl undanhölles den inhemska konsumtionen, dels ock slutligen motverka förekomsten inom handeln av större antal *mellanhänder* än som för varudistributionen kunde befinnas oundgängligen nödvändigt.

Såsom förhållandena numera utvecklats sig, måste jag finna det i hög grad önskvärt, att en strafflagstiftning i den av folkhushållningskommissionen antydda riktningen åvägbringas. I allt större omfattning och med allt större styrka gör sig knappheten å förnödenheter gällande, och detta har bidragit till skapande av en prisnivå, vilken med eller utan anlåtande av konstlade medel stegras till en höjd, som verkar ytterst betungande särskilt för de mindre bemedlade i samhället. Under sådana omständigheter anser jag det vara av synnerlig vikt, att även på strafflagstiftningens väg åtgärder vidtagas, som motverka oskäliga pris.

De skäl, som de sakkunniga i omförmälda utredning anført till stöd för sin uppfattning i frågan, äro givetvis förtjänta av beaktande. De sakkunniga hava yttrat, att en lagstiftning i den ifrågasatta riktningen antagligen skulle bliva utan verkan för det åsyftade ändamålet.

För min del anser jag det icke låta sig göra att med någon grad av säkerhet på förhand bedöma effektiviteten av en sådan lagstiftning. Men å andra sidan synes den nuvarande situationen på folkhushållningens område kräva, att intet medel lämnas oförsökt, som kan tänkas medföra någon lindring i dyrtidens tryck.

Det torde ej kunna bestridas, att många enskilda utan hänsyn till samhällets intresse utnyttjat de förhandenvarande konjunkturerna på ett sätt, som tillfört dem själva omåttliga vinster men ökat de svårigheter, mot vilka befolkningens alldeles övervägande flertal har att kämpa, och detta innebär ett missförhållande, som bör, så långt sig göra låter, motarbetas jämväl genom en däremot riktad strafflagstiftning. Även om en författning, varigenom ett sådant förfarande belägges med straff, icke skulle hava all önskelig verkan, innebär dock själva kriminaliserandet av de nu avsedda åtgärderna ett brännmärkande av desamma i den allmänna meningen, och det borde kunna antagas, att straffhotet skall verka återhållande på tendenser i samhällsskadlig riktning.

Vid övervägande av frågan om önskvärdheten av en sådan lagstiftning som den nu ifrågasatta bör icke heller förbises, att densamma skulle äga stödet av en rättsuppfattning, som i vida kretsar av folket gör sig gällande med synnerlig styrka.

De sakkunniga hava antytt möjligheten av att en lagstiftning i den ifrågasatta riktningen skulle kunna medföra ett skadligt hämmande av nyttiga ekonomiska åtgärder. I anseende till vad de sakkunnigas utredning härom innehåller, vågar jag icke förneka en sådan möjlighet. Men då jag väger de olägenheter, som den nya lagen till äventyrs skulle medföra, mot vad man, på sätt jag förut anfört, genom densamma torde kunna vinna, anser jag dessa olägenheter icke böra utgöra hinder för lagstiftningens genomförande.

Beträffande främmande, krigförande eller neutrala, länders lagstiftning i ämnet, får jag hänvisa till den i de sakkunnigas utredning avgivna redogörelsen. Sedan nämnda utredning avlämnats, har emellertid ytterligare ett antal författningar tillkommit. Så har i *Österrike* i stället för förordningen av den 7 augusti 1915 trätt en förordning den 21 augusti 1916 angående befolkningens försörjande med oumbärliga förnödenheter, vilken sistnämnda förordning numera ersatts av en förordning den 24 mars 1917. Huvudbestämmelsen mot »Preistreiberei» är emellertid i huvudsak oförändrad. Tillkommit har bland annat stadgande om straff för den, som driver »Kettenhandel» eller inlåter sig på andra manipulationer, som äro ägnade att verka pris-

stegrande. Därjämte har i förordningen intagits en del föreskrifter, avseende att på administrativ väg utestänga olämpliga mellanhänder. Sålunda kan rättigheten att förse vissa anstalter, orter eller trakter med livsmedel och fodermedel inskränkas till kommun eller allmännyttig inrättning eller en eller flera producenter, handlande eller andra näringsidkare och därvid jämväl lämnas föreskrifter beträffande deras rörelse och särskilt i fråga om återförsäljning och pris. Uppköp av livsmedel och fodermedel för återförsäljning samt handel med dylika varor är från den 1 juli 1917 med vissa undantag för detaljister och producenter tillåten endast för den, som därtill erhållit tillstånd efter ikraftträdandet av förordningen den 24 mars 1917. Under tiden mellan detta ikraftträdande och den 1 juli 1917 är vederbörande administrativa myndighet befogad att förbjuda de personer eller företag, mot vilkas sätt att bedriva affärer yppa sig betänkligheter — särskilt misstanke för »Kettenhandel» —, att driva handel med dylika förnödenheter.

I *Tyskland* hava liknande bestämmelser den 24 juni 1916 införts genom förordning rörande handel med livsmedel och fodermedel samt till bekämpande av »Kettenhandel».

I ingendera författningen har begreppet »Kettenhandel» på något sätt definierats. Med förbud mot »Kettenhandel» synes man emellertid vilja träffa för varuomsättningen överflödig mellanhandel, vars verksamhet orsakar en eljest icke inträdd fördyring av varan vid dess övergång till förbrukaren.

Även i *Danmark* har, på sätt i folkhushållningskommissionens skrivelse omförmäles, den 1 februari 1917 utfärdats en författning avseende att motverka otillbörlig prisstegring.

Folkhushållningskommissionens hemställan avser i första hand en strafflagstiftning i syfte att förhindra sådan prisstegring vid handeln med livsförnödenheter, vilken föranledes därav, att vid försäljningen beräknas mer än skäligen vinst. Enligt min mening bör man göra bedömningsgrunden något vidare. Såsom jag förut nämnt, bör lagstiftningens syfte vara att motverka oskäligen pris. Man bör vid avgörande av frågan, om försäljningen är brottslig från nu angivna synpunkt, taga hänsyn till alla de omständigheter, som böra beaktas enligt gängse rättsuppfattning — därvid vederbörligt utrymme bör lämnas även åt den uppfattning, som inom handelsståndet är den allmänna. Att inskränka de omständigheter, som få inverka, till att avse endast den oskäligen vinsten synes ej lämpligt. Är marknadspriset en normal produkt av krigstidsförhållandena, kan det ej lämnas helt utom räkningen. Men ett marknadspris, som uppkommit genom t. ex. illojala lagrings-

manipulationer eller jobbande mellanhänder, får ej beaktas. Att i lagstiftningen närmare angiva alla de olika omständigheter, som böra spela in vid bildandet av ett omdöme om handlingens tillåtlighet från ovan angivna synpunkt, torde ej vara möjligt, och att uppräknas en del exempel kan lätt medföra, att en opropotionerlig vikt i det enskilda fallet lägges på förekomsten eller frånvaron av en dylik särskild nämnd omständighet. Begränsas lagstiftningen till att avse de mera uppenbara fallen, torde ock praxis kunna övervinna svårigheterna utan dylik ledning.

Den i folkhushållningskommissionens skrivelse jämväl upptagna frågan om förbud mot sådan lagring av livsförnödenheter, varigenom dessa utan tvingande skäl undanhållas den enskilda konsumtionen, har jag ansett böra lösas i nära anslutning till vad jag sagt om förbudet att taga oskäligt pris. Här bör det mål, man eftersträvar, vara att motverka en oskälig prisstegring. En lagring, som i sistnämnda avseende saknar betydelse, torde man, även om den eljest är skadlig, ej lämpligen kunna direkt bestraffa.

Vad nu är sagt om lagringen gäller även den av folkhushållningskommissionen berörda förekomsten av större antal mellanhänder än som för varudistributionen kan finnas oundgängligen nödvändigt. Här torde emellertid jämväl ett ingripande på administrativ väg i individuella fall — såsom enligt maximiprislagen och förfoganderättslagen kan ske mot olämplig lagring — vara ett välbehövt komplement till den direkta straffbestämmelsen.

I överensstämmelse med nu angivna grunder har jag låtit inom justitiedepartementet utarbета ett förslag till *lag med vissa bestämmelser mot oskäliga pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden*.

Såsom rubriken antyder, bör lagen uppfattas såsom en skyddslagstiftning för den nu rådande, på det ekonomiska området i så hög grad abnormal situationen. Bakom lagstiftningen ligger den huvudtanken, att under nuvarande utomordentliga förhållanden det enskilda handlingssättet i många fall erhållit en i så hög grad stegrad betydelse för det helas välfärd, att helt andra krav än under normala förhållanden kunna därpå ställas och, vid behov, inskräpas genom hot om straff.

Att emellertid den ifrågasatta lagstiftningen, i den mån den kan vara ägnad att skydda mot personer, som icke vilja motsvara dessa ökade krav, också kan, genom att utgöra ett i viss mån återhållande moment vid all spekulation i prisstegring, medföra ett hämmande av handeln även i dess nyttiga funktion av initiativtagande och förmed-

lande länk mellan producent och konsument, är ofrånkomligt, och ett dylikt missförhållande avhjälpes endast ofullständigt genom att den marginal, inom vilken den nödvändiga spekulationen kan röra sig, icke göres alltför snäv. Ovissheten om lagens räckvidd kommer alltid att i någon mån verka återhållande på företagsamheten. Jag har därför ansett, att bestämmelserna huvudsakligen icke böra sträcka sig utöver de varor, vilka äro nödvändiga för att tillgodose ett ständigt förefintligt konsumtionsbehov hos var man. Beträffande dessa varor blir det i långt högre grad än eljest stridande mot rättsmedvetandet, att rådande knapphet ekonomiskt utnyttjas på ett hänsynslöst sätt utan tanke på ett sådant förfarandes återverkningar på samhället i dess helhet. Frukta för brist på sådana nyttigheter skapar också lätteligen en panikartad efterfrågan, som i större eller mindre omfattning gör det möjligt att taga pris vida utöver vad som påkallas av marknadens verkliga läge. Den föreslagna lagstiftningen avser därför endast livsmedel, vara av beskaffenhet att genom sin förbränning alstra värme eller ljus, beklädnadsvara eller annan dylik för människors uppehälle erforderlig förnödenhet och därjämte foder för kreatur samt gödningsämnen. Formuleringen ansluter sig närmast till maximiprislagens stadgande, men en något större skärpa i begränsningen av de avsedda varorna har eftersträfvats med anledning därav, att förevarande lagförslag, som ju direkt bestämmer straff för otillåtet förfarande med där angivna varor, i första hand ställer anspråk på den enskilde att pröva, vilka varor kunna anses falla under lagstiftningen.

Som nyss nämnts, torde den önskvärda företagsamheten, särskilt i dessa tider av visserligen ovanliga vinster men också ovanliga risker och svårigheter, ej böra hämmas genom en alltför snäv marginal för den legitima spekulationen. Straffhotet bör avse endast den, som vid avyttring av vara, som nyss sagts, tager eller betingar sig vederlag, som med hänsyn till föreliggande omständigheter är uppenbart oskäligt. Att man vid bedömande av oskäligheten skall taga hänsyn ej blott till individuella omständigheter såsom den oskäligen vinsten — därvid t. ex. vid handel bör beaktas, utom inköpspris, bland annat även ersättning för erforderligt arbete, riskpremie, ränta å kapital och andel i allmänna omkostnader — utan även till marknadspriset, i den mån detsamma kan tänkas uppkommet utan illojala åtgöranden, har förut påpekats.

I 3 § har lagstiftningen vänt sig mot ett förfarande, som är särskilt ägnat att framkalla oskälig prisstegring. Underlåter den, som

för avyttring tillverkat, framvunnit eller annorledes förvärvat vara, som i lagen avses, att avyttra densamma i den ordning, som inom den ifrågavarande näringsgrenen är vanlig, och sålunda undanhåller varan från avyttring, kan, om han, ensam eller jämte andra, som förfara på samma sätt, disponerar över någon avsevärd del av varan, en knapphet i marknaden uppstå, som är långt större än som betingas av den verkliga tillgången å varan. Undanhållandet medför då fara för oskälig prisstegring.

En sådan lagring torde kunna hava den under vissa förhållanden nyttiga funktionen att åstadkomma nödig besparing för ännu hårdare tider, men den enskilde spekulantens beräkning, att en ännu större knapphet skall inträda, kan visa sig felaktig, och omständigheterna kunna för övrigt vara sådana, att man, även med risk av en större knapphet i framtiden, måste fylla det för ögonblicket förefintliga behovet. En lagring åter för ett tillfälligt uppdrivande av priset med snart därefter följande utförsäljning, sedan det högre priset ernåtts, torde kunna under nuvarande förhållanden betecknas såsom obetingat skadlig.

Att lämna krafter, som bestämmas av helt andra synpunkter än hänsyn till samhällsnyttan, fritt spelrum i fråga om en för folkhushållningen för närvarande så viktig företeelse som lagringen synes alltså ej tillrådligt. Föreligger på grund av lagring uppenbar fara för oskälig prisstegring, måste den, som för avyttring förfogar över varan, vara skyldig att i överensstämmelse med det för hans näring sedvanliga förfaringssättet utföra varan i marknaden. På Kungl. Maj:t eller den Kungl. Maj:t därtill bemyndigar torde det få ankomma att bestämma, huruvida av hänsyn till allmänt intresse eller från billighetssynpunkt undantag härifrån må beviljas.

Givetvis bör den omständigheten, att maximipris är åsatt sådan vara, beträffande vilken lagring äger rum, icke få i och för sig anses utesluta tillämpning av straffbestämmelsen i 3 §. Erfarenheten giver vid handen, att, i den mån avsevärd knapphet gör sig gällande, lagstadgad maximering kan bliva ineffektiv. Efter hand som knappheten ökas, inträder fastmera ofta nog i stor utsträckning en prisbildning utan hänsyn till de fastställda maximiprisen. Jämväl den i dylikt fall föreliggande faran för oskälig prisstegring bör således vid tillämpning av 3 § beaktas.

Vad 4 § beträffar, har man där sökt träffa en företeelse, vars prisstegrande verkningar huvudsakligen sammanhånga därmed, att den, såsom den franska lagen av den 20 april 1916 uttrycker saken, åstad-

kommer förhöjning utöver det pris, som skulle hava inträtt i händelse av en naturlig och fri konkurrens. Oskäligheten i prisstegringen grundar sig i kanske de flesta fallen därpå, att en avsevärd del av den för marknaden tillgängliga kvantiteten av varan uppsamlas på en hand eller ock på flera händer, som, efter överenskommelse eller därför att deras gemensamma intresse kommer dem att därförutan handla på samma sätt, höja marknadspriset till en nivå, som står i oskäligt förhållande till den verkliga tillgången på varan. Samma verkningar inträda vid uppköp även av mindre partier under tider av panikartad stämning. Och slutligen kan redan i och för sig den omständigheten, att varan, såsom under nu rådande förhållanden endast allt för ofta sker, passerar genom ett onödigt stort antal mellanhänder, vilka var för sig pålägga varupriset ett tillägg, avsett att täcka kostnaden för deras skäligen opåkallade ingripande och giva dem någon handelsvinst därutöver, vara av så allmänfarlig beskaffenhet, att ett ingripande enligt 4 § kan anses befogat. Den åsyftade mellanhandstrafiken är nämligen icke sällan av den natur, att det bör stå klart för mellanhänderna, att deras åtgöranden, utan att på gagneligt sätt bidra till varans framförande till konsumenterna, endast åstadkomma oskälig stegring av priset å varan eller fara därför.

Den vida avfattningen av 4 § torde visserligen ställa stora krav på försiktighet även å den legitima handeln, då givetvis under paragrafen kunna komma gränfall, där utan illojalt spekulationssyfte företagits uppköp, vilka medföra i paragrafen omförmäld fara. Den begränsning, som företagits av de varuslag, vilka falla under lagstiftningen, minskar emellertid det betänkliga i ett så obestämt stadgande. Med hänsyn till den stora vikten av, att dessa nödvändighetsvaror under nuvarande utomordentliga förhållanden tillhandahållas befolkningen till så låga pris som möjligt, torde man ock få begära av köpmännen en försiktighet långt utöver vad som under andra förhållanden vore skäligt. Det låga straffminimum, som, liksom i 2 och 3 §§, satts för överträdelse av paragrafen, betecknar också, att ett bristande i erforderlig försiktighet ej är att jämföras med det ojämförligt svårare brott, som en verkligt illojal spekulation i varuknapphet och dyrtid innebär.

Den av folkhushållningskommissionen omförmälda obehövlige mellanhandelns skadlighet framträder emellertid ej blott i de avseenden, som omförmälas i 4 §. Även där uppenbar fara för oskälig stegring av priset vid varans övergång till förbrukaren ej förelegat och även där ett i det individuella fallet uppenbart oskäligt pris vid mellanhandens försäljning av varan ej kan påvisas och förty straff jämlikt 2 § ej kan

ådömas, kan mellanhandens verksamhet på mångahanda sätt motverka det allmännas åtgärder beträffande folkhushållningen, ej blott genom rent illojala åtgöranden utan jämväl därigenom att han ingår i den kategori av mellanhänder, som folkhushållningskommissionen betecknar såsom för varudistributionen icke oundgängligen nödvändiga. Ett radikalt sätt att motverka förekomsten av dylika mellanhänder vore förvisso att, såsom skett i Tyskland och Österrike, föreskriva, att endast de, som erhållit vederbörande myndighets auktorisation, finge idka handel med ifrågavarande förnödenheter. En dylik allmän inskränkning i näringsfriheten beträffande handel med dessa förnödenheter har emellertid synts mig alltför ingripande och vanskelig att i ett slag införa. Där- emot torde avgörande betänkligheter icke möta mot en anordning, som avser att i enskilda fall från vidare handelsverksamhet under kristiden avstänga dem, som efter företagen noggrann prövning finnas icke motsvara de krav, som under nuvarande allvarliga tider böra ställas på dem, som yrkesmässigt, och i synnerhet på dem, som tillfälligt befatta sig med förvärv och avyttring av i lagstiftningen avsedda, för folket särskilt viktiga förnödenheter.

För att emellertid ett sådant lagstadgande skall i praktiken bliva effektivt, fordras möjlighet att följa en dylik handlandes verksamhet i detalj ävensom varans gång från den ena mellanhanden till den andra. Av dessa skäl och då överhuvud befogenhet för åklagarmyndigheterna att jämväl utan anslutning till vissa angivna eller misstänkta brott bedriva utforskande verksamhet är nödvändig för hela lagstiftningens effektivitet, har i lagförslaget intagits ett stadgande om befogenhet för åklagaren att för utrönande, huruvida brott blivit begånget, låta företaga erforderliga undersökningar ej blott av allehanda lokaler, där i lagen avsedda varor kunna antagas förvarade, utan även av näringsidkares handelsböcker och andra dylika handlingar. Skulle därutöver övervakning av i 5 § omförd, från förbudet undantagen avyttring av vara finnas erforderlig, bör det ankomma på den, som meddelat förbudet, att vidtaga särskilda åtgärder för detta ändamål såsom t. ex. tillsättande av en särskild kontrollant över avyttringen med samma granskningsmöjligheter som åklagaren.

Till sist vill jag hava framhållit, att en lagstiftning av ifrågavarande innebörd kan bliva till gagn ej minst för de lojala utövarna av handelsverksamhet. De illojala åtgöranden, som under de rådande krisförhållandena förekommit med avseende å handeln med livsförnödenheter, hava givetvis i synnerligt hög grad varit till skada och olägenhet för handelns rättskaffens utövarer. Saknaden av en för ändamålet avpassad

lagstiftning torde stundom hava nödgat till statliga ingripanden, vilka drabbat handeln över huvud taget hårdare än av det allmänna läget varit oundgängligen betingat. I den här ifrågasatta lagstiftningen riktas det erforderliga statliga ingripandet direkt och uteslutande mot den eller dem, beträffande vilka skyddsåtgärder från det allmännas sida äro behövlige.

Att lagstiftningen är avsedd att gälla endast under kristiden framgår redan av lagens rubrik, och torde slutdagen för lagens giltighetstid kunna bestämmas till den 30 april 1918.

Föredragande departementschefen uppläste härefter det utarbetade lagförslaget, av den lydelse bilagan A vid detta protokoll utvisar, samt hemställde, att lagrådets utlåtande över förslaget måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdde hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen lämna bifall.

Ur protokollet:

Israel Myrberg.

Bil. A.

Förslag

till

Lag

med vissa bestämmelser mot oskäligen pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden skola, under den tid Konungen förordnar, de i 2—12 §§ upptagna bestämmelserna äga tillämpning.

2 §.

Den, som vid avyttring av livsmedel, vara, som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme eller ljus, beklädnadsvara eller annan dylik för människors uppehälle erforderlig förnödenhet eller ock foder för kreatur eller gödningsämnen tager eller betingar sig vederlag, som han insett eller bort kunna inse vara med hänsyn till föreliggande omständigheter uppenbart oskäligt, straffes med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

Samma lag vare, där någon utbjuder sådan vara till avyttring mot vederlag, som nyss är sagt.

Såsom vederlag skall anses värdet av alla för varan tagna, betingade eller fordrade förmögenhetsförmåner, ändå att de till döljande av vederlagets verkliga storlek upptagas såsom förmåner, vilka gärningsmannen i annat avseende tagit, betingat sig eller fordrat.

3 §.

Undanhåller den, som för avyttring tillverkat, framvunnit eller annorledes förvärvat vara, som i 2 § sägs, varan från avyttring under sådana omständigheter, att undanhållandet, ensamt eller i förening med

dylikt förfarande av andra, medför uppenbar fara för oskäligen stegring av priset vid varans övergång till förbrukaren, varde, där han insett eller bort kunna inse faran, straffad med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

Vad nu är stadgat skall icke gälla, där Konungen eller den Konungen därtill bemyndigar för visst fall eller i därom utfärdad kungörelse meddelat tillstånd att lägga vara å lager.

4 §.

Köper någon för avyttring eller förvärvar han eljest såsom mellanhand vara, som i 2 § sägs, och sker det under sådana omständigheter, att åtgärden, ensam eller i förening med dylikt förfarande av andra, medför uppenbar fara för oskäligen stegring av priset vid varans övergång till förbrukaren, varde, där han insett eller bort kunna inse faran, straffad med böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor eller med fängelse från och med en månad till och med ett år.

5 §.

Idkar enskild person, bolag eller förening såsom mellanhand, yrkesmässigt eller annorledes, handel med vara, som i 2 § sägs, och finnes denna verksamhet, ändå att den icke innefattar brottsligt förfarande, varom i 2, 3 eller 4 § förmäles, motverka det allmännas åtgärder beträffande folkhushållningen, äge Konungen eller den Konungen därtill bemyndigar förbjuda den enskilde, bolaget eller föreningen att idka handel med sådana varor, som i 2 § avses, i vidare mån än som erfordras för avyttring utan onödigt dröjsmål av vara, vilken förvärvats före förbudets delgivning. Å den, som meddelat förbudet, skall ankomma att vidtaga erforderliga åtgärder för övervakning av avyttringens behöriga gång.

Bryter någon mot delgivet förbud, straffes med fängelse från och med en månad till och med två år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande, må till böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor dömas.

6 §.

Förövas brott, som i 2, 3 eller 4 § sägs, av den, som förut begått brott mot något av nämnda lagrum, vare straffet fängelse från och med en månad till och med två år eller straffarbete från och med två

månader till och med två år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande, må till böter från och med tjugufem till och med tiotusen kronor dömas.

7 §.

Fälles någon till straff för brott, som i 2 § första stycket sägs, eller för brott mot 3 eller 4 §, må domstolen kunna förplikta gärningsmannen att utgiva, i det förstnämnda fallet värdet av taget eller betingat vederlag, vid brott mot 3 § värdet av vara, som på sätt i samma lagrum sägs undanhållits från avyttring, samt vid brott mot 4 § värdet av vara, som gärningsmannen på sätt där omförmäles förvärvat för avyttring.

8 §.

Fortsätter den, som är ställd under åtal för brott, varom i 2, 3, 4 eller 5 § förmäles, samma brott, varde dömd till särskilt ansvar för varje gång stämning delgivits.

9 §.

Livsmedelsnämnd eller, där sådan ej finnes, kommunalnämnd åligger att ägna synnerlig uppmärksamhet däråt, att brott mot denna lag angivas till åtal.

10 §.

Det åligger allmän åklagare att åtala brott, varom i denna lag förmäles.

Åklagaren äger, för utrönande, huruvida sådant brott blivit begånget, låta verkställa undersökning av salubod, magasin, kontor eller annan lägenhet, där vara, som i 2 § sägs, kan antagas förvarad, så ock taga del av näringsidkares handelsböcker och andra dylika handlingar. Av det, som därvid eller vid övervakning, varom i 5 § förmäles, inhämtats, må icke yppas annat, än som erfordras för avgörande av frågan om åtals anhängiggörande och för åtals utförande.

11 §.

Åklagare åligger att till den, som Konungen jämlikt 5 § be- myndigat meddela sådant förbud, som där omförmäles, eller, därest

dylikt bemyndigande icke givits, till jordbruksdepartementet insända ej mindre anmälan om åtal, som åklagaren anhängiggjort för brott mot denna lag, än även utslag, varigenom blivit slutligen dömt angående åtalet.

12 §.

Av böter, som ådömas enligt denna lag, så ock av vad gärningsmannen enligt 7 § förpliktats utgiva, tillfalle hälften, dock högst femtusen kronor, åklagaren och återstoden kronan. Finnes särskild angivare, tage han hälften av åklagarens andel. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 30 april 1918. Förordnande, som avses i 1 §, så ock tillstånd enligt 3 § samt förbud och annan bestämmelse, som enligt 5 § meddelats, skola ej gälla längre än till och med sistnämnda dag. I fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som i lagen avses, skall vad där är stadgat fortfarande gälla.

Bil. B.

Till herr statsrådet och chefen för justitiedepartementet.

Undertecknade, som tillkallats för att inom justitiedepartementet biträda bland annat vid verkställande av utredning, huruvida icke ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter eller begagnande av sådan knapphet kan och bör under vissa omständigheter beläggas med straff, samt vid utarbetande av de lagförslag, vartill nämnda utredning kunde föranleda, få härmed vördsamt avlämna den i anledning därav verkställda utredningen.

Stockholm den 31 maj 1916.

ALGOT BAGGE. FOLKE P:SON WETTER. SVEN BRISMAN.

Det meddelade uppdraget avser undersökning om lämpligheten av en lagstiftning, som medför dels straff för den, vilken *på ett samhällsskadligt sätt begagnar förekommande knapphet på förnödenheter*, dels ock straff för ett *samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter*.

Försök att genom strafflagstiftning åtkomma dylika för folkushållningen skadliga företeelser hava under krigstiden ingalunda saknats i utlandet.

Särskilt i Österrike och Tyskland hava ansträngningar gjorts av lagstiftare och domstolar att med hjälp av dylik lagstiftning motarbeta de prisförhöjningar, som kunde anses hava uppkommit genom ett illotalt begagnande av rådande konjunkturer.

Jämväl lagstiftning mot lagring och annat konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter har införts i åtskilliga länder, men endast undantagsvis kommit till användning.

Syftet med en lagstiftning av nu angivna beskaffenhet är, såsom av det sagda framgår, uteslutande ekonomiskt. Med lagstiftningen i dess förra del avses att genom straffbestämmelser — utan försök att reglera tillgång eller efterfrågan — motarbeta såsom oskäligen ansedda förhöjningar av de i handel och vandel förekommande priserna; med lagstiftningen i den senare omförmälda delen avses att genom förhindrande av samhällsskadliga, konstlade inskränkningar i utbud eller tillgång söka förebygga, att dylika manipulationer få inverka på prisbildningen.

Vad först beträffar de ifrågasatta åtgärderna mot *ett samhällsskadligt begagnande av knapphet på förnödenheter*, är det tydligt, att den vanliga ockerlagstiftningen icke är användbar för ovan antydda ändamål. Den vanliga ockerlagstiftningen — vare sig den avser kreditocker eller

vid rättshandlingar inom förmögenhetsrätten i övrigt utövat så kallat sakocker — bygger väsentligen därpå, att den ockrande begagnat sig av en enskild medkontraheuts individuella trångmål, oförstånd, lätt-sinne eller dylikt och att ett uppenbart missförhållande förefinnes mellan de förmåner, som å ömse sidor presteras eller betingas.

Ett sådant missförhållande kan under inga omständigheter anses föreligga, om det tagna priset icke överstiger marknadspriset — det betingade priset må hava varit för köparen personligen så ofördelaktigt eller för säljaren så fördelaktigt som helst. Så snart det finnes en marknad för förnödenheter till det pris, som tagits, detta må i förhållande exempelvis till säljarens självkostnad hava varit synnerligen överdrivet, har förnödenheten det värde, för vilket priset är ett uttryck, och något ocker i den bemärkelse lagstiftningen tager detta ord föreligger icke. Motiverna till den norska strafflagen, där en mycket långt gående ockerbestämmelse finnes intagen, uttrycker detta på följande sätt: »missförhållandet kan, då över huvud taget ingen självgiltig norm finnes för de olika föremålets inbördes värdförhållande, icke bestå i annat än en uppenbar och stark avvikelse från vad som är föremålets gängse pris i handel ochandel—:—: Här är därför icke tal om att söka genom straffhot inverka på de allmänna prisreglerna».

Detta uttalande torde stå i full överensstämmelse med andra länders lagstiftning i ämnet.

Att utsträcka de svenska straffbestämmelserna för ocker, vilka som bekant avse endast kreditocker, till att omfatta även sakocker torde alltså för ovan angivna ändamål ej äga någon avsevärd betydelse. Att en ockrare straffas på grund därav, att han begagnat sig av en eller annans individuella trångmål, oförstånd, lätt-sinne etc. för att taga ett pris, som överstiger rådande marknadspris, kan visserligen vara tillfredsställande för den allmänna rättskänslan, men torde vara utan betydelse för stävjande av de strävanden på det ekonomiska området, som de sakkunniga hava att behandla.

En lagstiftning, som avser att *genom straffbestämmelser sänka priserna*, måste utgå från helt andra förutsättningar. Vad som i sådant fall måste förbjudas, är redan själva utnyttjandet av den allmänna konjunktur, som skapats av de i samband med kriget stående utomordentliga förhållandena, alldeles oberoende av huruvida samtidigt utnyttjas en viss persons individuella trångmål o. s. v. Ett förbud av detta innehåll kan tydligen icke tillägga avgörande betydelse åt marknadspriset, vilket endast är ett uttryck för den allmänna konjunkturen. I stället måste uppställas en av marknadspriset oavhängig norm för

skiljande mellan tillåtna och otillåtna priser. En sådan norm kan tänkas såsom ett för alla lika pris, vilket staten fastställer såsom det för en viss vara vid en given tidpunkt skäligen, vare sig genom att i lagen utsätta visst belopp eller exempelvis genom att ange det förhållande, vari det tillåtna priset skall stå till en tid efter annan genom offentlig myndighet beräknad genomsnittlig självkostnad. Staten uppställer på detta sätt *maximipriser*, vilkas överskridande vid straffhot förbjudes.

En i syfte att öva pristryck uppställd gräns mellan tillåtna och otillåtna priser kan emellertid även tänkas dragen efter *subjektiva* kriterier. Man tager sikte på den enskildes vinst vid affärstransaktioner med vissa varor och straffar envar enskild, som utnyttjar krigskonjunkturerna till att taga en vinst, som med hänsyn till hans individuella självkostnader bör anses oskäligt stor. Har marknadspriset för viss vara stigit utöver beloppet av vad varan i *allmänhet* dragit i produktions- eller anskaffningskostnad jämte skälig vinst, skulle genom en sådan lagstiftning marknadspriset på varan nedtryckas med skillnaden mellan detta pris och ovannämnda belopp. Har självkostnaden i det särskilda fallet varit ovanligt låg, skulle nedtryckningen bli än större än den nyssnämnda. Har åter självkostnaden i det särskilda fallet varit högre än den genomsnittliga och endast understigit marknadspriset så mycket att det återstår en skälig vinstmarginal, komme i detta fall ett pristryck att helt utebliva.

Vid sidan av bestämmelser om maximipriser — vilken fråga hos oss redan varit föremål för lagstiftarnas handläggning — har den utländska krigslagstiftningen som förut nämnts försökt den nu antydda utvägen att åstadkomma pristryck genom att *straffbelägga tagandet av oskäligt pris*, nämligen ett pris, som med hänsyn till den individuella självkostnaden bör anses oskäligt stort. En översikt av den utländska lagstiftningen i detta ämne, vilken gör ett långt mera trevande och osäkert intryck än i fråga om maximipriserna, ävensom en kort redogörelse för de erfarenheter, som vunnits vid tillämpningen av nämnda lagstiftning, torde till en början här vara på sin plats.

De länder, där tagandet av oskäliga priser straffbelagts, äro Österrike, Tyskland och Schweiz.

De *österrikiska* bestämmelserna framkommo först i en förordning av den 1 augusti 1914, »genom vilken bestämmelser träffas rörande befolkningens förseende med oundgängliga livsförnödenheter under de genom krigstillståndet orsakade utomordentliga förhållandena». Denna förordning har sedan ersatts med nu gällande *förordning av den 7*

augusti 1915. Huvudbestämmelsen mot tagandet av oskäligen priser återfinnes i § 14 mom. 1 i denna förordning och är likalydande med § 7 mom. 1 i den ursprungliga förordningen. Enligt detta lagrum straffas den, som begagnar sig av de genom krigstillståndet framkallade utomordentliga förhållandena till att fordra uppenbart oskäligen priser för oundärligen förnödenheter.

Svårigheterna med en lagstiftning av ifrågavarande slag visade sig genast vid tillämpningen. Uttrycket »uppenbart oskäligen priser» tolkades vid domstolarna på mycket olika sätt. De först fällda domarna voro nästan utan undantag frikännande, men på skilda grunder. Mest uppmärksamhet väckte en dom av LANDESGERICHT I WIEN, som förklarade *det allmänt gällande marknadspriset* normerande. Den anklagade, som icke överskridit detta pris, frikändes utan avseende å den förtjänst han haft på affären. Motiveringen gick ut på, att den ifrågavarande förordningen förbjöd att taga oskäligt *pris*, icke en oskälig *vinst*.

Till ungefär samma resultat leder en annan motivering (KREISGERICHT KORNEUBURG), enligt vilken det pris, till vilket en köpman kunde komplettera sitt lager, borde vara normerande. I ett tredje fall (KREISGERICHT MARBURG) ansågs maximipriset avgörande. Enär detta överskridits, fälldes den anklagade, oaktat han blott fått en ringa vinst. Av en annan domstol åter (KREISGERICHT ST. PÖLTEN) frikändes den anklagade, trots att han överskridit maximipriset, med den motiveringen, att maximipriset »för länge sedan överskridits» på den öppna marknaden.

På denna växlande praxis gjordes ett slut först genom ett prejudikat av Österrikes högsta domstol DER OBERSTE GERICHTS- U. KASSATIONSHOF, som meddelades den 16 mars 1915. Här tillämpades en helt ny lagtolkning, som är av stort intresse. Det förklarades, att det normerande skulle vara självkostnadspriset (*die Gestehungskosten*) jämte normal affärsvinst (*der übliche Gewinn*). Så snart en producent eller handlande överskred denna gräns, vore han förfallen till straff, även om han hållit sig under gällande marknadspris eller till och med under det fastställda maximipriset. Domen ifråga gällde en handlande i Wien, som sålt mjöl till för högt pris. Mjölet hade i anskaffning kostat 67.7 heller per kilogram. Den tilltalade hade först tagit ett försäljningspris av 76 och sedan 80 heller, ehuru enligt domstolens mening varan bort med vanlig förtjänst kunnat säljas till 72 heller. För en annan sort, som kostat honom 73.8 heller, tog han först 80 heller och sedan 84 heller. Han frikändes av LANDESGERICHT I WIEN med den motiveringen, att han blott tagit det allmänt gällande marknadspriset. Ett

pris, som hölle sig inom gränserna för det allmänt rådande marknadspriset, kunde enligt denna domstols åsikt aldrig betraktas som »uppenbart oskäligt». En köpmans självkostnader förklarades på denna grund vara fullständigt utan betydelse, så snart han hölle sig inom gränserna för det rådande marknadspriset.

Denna lagtolkning underkändes emellertid av den högsta domstolen, som i stället satte den ovan anförda principen om självkostnaderna jämte vanlig handelsvinst såsom avgörande. Motiveringen går i korthet ut därpå att på grund av den nästan fullständiga avspärrningen av centralmakterna från utlandet tillgången hade minskats i de fall, där behovet av varan delvis måste täckas genom införsel utifrån, medan efterfrågan snarast ökats. Den sålunda rubbade jämvikten kunde emellertid icke återställas med prisets hjälp. Ett stegrat pris kunde icke öka tillgången. Det kunde ej heller minska efterfrågan. Arméns behov måste tillgodoses till vad pris som helst, och en motsvarande minskning av befolkningens konsumtion vore ej möjlig. Följden vore, att det på marknaden rådande priset ej längre bestämdes av förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, utan vore något rent godtyckligt. Marknadspriserna vore »genom säljarens godtycke bestämda priser». »Det psykiska inflytandet av fruktan för brist behärskar marknaden och uppväcker hos nästan alla, som äga förråd och driva handel därmed, det hänsynslösa strävandet att till det yttersta utnyttja det gynnsamma läget genom att fordra allt högre priser». — »Priserna bestämmas av den, som fordrar mest.» Ett dylikt fullständigt godtyckligt uppskrivande av priserna kunde icke godkännas. Det enda riktiga vore, att var och en finge ersättning för sina produktions- eller anskaffningskostnader och därutöver normal handelsvinst.

Denna princip har genom senare prejudikat, särskilt ett av den 15 juni 1915, ytterligare fastslagits. Genom en senare dom har det även förklarats, att en köpman är skyldig att hålla olika priser på samma vara, om olika partier därav betingat olika anskaffningskostnader. Grundsatsen att produktionskostnaderna jämte normal handelsvinst böra vara avgörande för priset har även officiellt accepterats av regeringen i olika kungörelser. I *Erläss des Ministerium des Innern av den 22 juli 1915* angives sålunda för de olika förvaltningsorganen såsom det avgörande »de sorgfälligt och sakkunnigt prövade självkostnaderna, vilka givetvis i många fall hava undergått en viss stegring i förhållande till fredstiden, jämte tillägg av skälig vinst. Under inga omständigheter går det an att betrakta marknadsprisnoteringar, som ju ofta

tillkommit på grundvalen av rent ocker, såsom i och för sig laglig prisgrundval».

I trots av att lagen tillämpats i enlighet med nu angivna tolkning och en mängd fällande domar tillkommit, kan emellertid någon märkbar inverkan på prisutvecklingen icke spåras. Redan när den högsta domstolens första utslag kom, voro de allmänt härskande priserna sådana, att de vida överstego produktionskostnaderna jämte en mycket rikligt tilltagen vinst. Det var emellertid ej nog med att de talrika domarna mot »Preistreiberei» icke kunde bringa någon ändring i detta förhållande. De kunde ej ens hindra prisstegringen att fortgå med ännu starkare fart än förut. För att blott taga ett exempel, så började en kort tid efter den högsta domstolens utslag en våldsam prisstegring på kreatur. Statens egna myndigheter måste följa med strömmen vid sina inköp och för att citera ett yttrande av en österrikisk juridisk författare »den mot uppskruvandet av priserna upprättade legala skyddsvallen störtade fullständigt omkull». Myndigheterna måste här fastställa särskilda »Richtpreise», som ansågos lagliga, ehuru de oerhört överstego produktionskostnaderna.

Likadant blev resultatet för andra varor.

Prisnivån för livsmedel har i Österrike med all säkerhet stigit högre än i något annat land i världen. I det ovan omnämnda »Erllass des Ministeriums des Innern» säges även uttryckligen, att något väsentligt resultat av de många domarna för »Preistreiberei» tyvärr icke uppnåtts. Följden har blivit en situation, som med skäl kan betecknas som ohållbar. Man anklagar och dömer personer till frihetsstraff för »Preistreiberei», ehuru de endast tagit allmänt gällande priser för sina varor. Staten själv måste vid sina inköp betala priser, för vilka producenter och handlande dömas. »Direkt förnuftsvidrigt måste det synas för bonden, när staten genom sina uppköpare erbjuder och betalade priser, vilkas fordrande samma stat besvarade med straff», säger en österrikisk juridisk författare med all rätt.

Även bland konsumenterna synes lagen ej vara populär. Angivelser förekomma nästan aldrig, trots att regeringen i kungörelse uppmanat därtill. Under det att enligt uppgift från åklagarehåll åklagaren eljest i minst åttio procent av förekommande fall erhåller kunskap om begångna förbrytelser genom angivelser, är han i fråga om åtal för »Preistreiberei» hänvisad till undersökningar, som kunna göras av polismyndigheten. Det ligger då i sakens natur, att det huvudsakligen blir de fall, då höga priser fordras vid försäljning till konsumenterna, som åtalas. De personer, som drabbas härav, äro van-

ligen detaljhandlare, någon gång bönder, som sålt exempelvis potatis direkt till konsumenter. Mellanhänderna mellan jordbrukarna och konsumenterna, exempelvis spannmåls- eller kreatursuppköparna, äro givetvis svåråtkomliga. Därtill kommer, att ju högre upp inom affärsvärlden ett ingripande försökes, dess mera invecklad och svår att åstadkomma blir bevisningen med hänsyn till erforderliga utredningar rörande omständigheter av alla de slag, som inverka på självkostnaden. »Särskilt domstolarna hava den motbjudande känslan, att de äro tvungna att medverka till en olika behandling av särskilda samhällsklasser, att de måste straffa småfolk för handlingar, som äro tillåtna för marknadens stormakter. Man har väl aldrig förut hört satsen om de små och stora tjuvarna så ofta som nu», säges i en uppsats i en österrikisk juridisk tidskrift.

Härtill komma en del andra olägenheter. En sådan är, att om lagen fullt efterleves, olika priser på samma vara skulle framtvingas. Som ovan anförts, har av Österrikes högsta domstol uttalats, att till och med samma handlande är skyldig att hålla olika priser för olika partier av samma vara, allt efter inköpskostnaderna. En självklar följd härav är, att olika handlande måste taga olika priser för samma vara, då inköpskostnaderna väl sällan äro desamma för alla. Till ännu mera invecklade förhållanden leder det givetvis, när samma princip skall tillämpas även för producenterna.

Dessutom komma de fällda domarna ofta att för den allmänna opinionen framstå såsom oberättigade ej blott av det skälet, att huvudsakligen detaljhandlare och smärre producenter drabbas därav, utan även på grund av ett annat förhållande. Det drager vanligen en ganska lång tid mellan brottets begående och domens fällande. Under tiden har i regel priset stigit på den allmänna marknaden och resultatet blir, att den anklagade dömes för att hava tagit ett pris, som, då domen fälles, måhända anses ytterst billigt. Härigenom framstår ju lagstiftningens gagnlöshet i synnerligen skarp dager.

I *Tyskland* vidtogos bestämmelser av denna art först omkring ett år efter krigsutbrottet genom *förordningen mot oskäligen prisstegring av den 23 juli 1915*. Bestämmelserna i denna förordning hava sedan kompletterats genom *förordningarna den 22 augusti och den 23 september 1915 samt den 23 mars 1916*. Det stadgas straff för den, som för nödenheter för det dagliga behovet, särskilt för närings- och fodermedel av varje slag, för råvaror, bränsle och lyse ävensom för krigsförnödenheter fordrar priser, som med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter, särskilt marknadsläget, innebära en oskäligen vinst. Här-

med likställes den, som tager emot eller betingar sig eller annan sådana priser. Jämte straffet kan domen lyda på konfiskation av de förråd, till vilka den brottsliga handlingen hänför sig, utan hänsyn till om de tillhöra den dömda eller icke.

Enligt ovannämnda kungörelse av den 22 augusti 1915 skulle bestämmelserna om straff för tagande av oskäligen priser m. m. icke gälla varor, för vilka maximipriser fastställts. Då maximipriser i stora delar av riket gälla för det övervägande flertalet viktigare förnödenheter, innebar ju detta en betydelsefull inskränkning i nämnda bestämmelsers tillämpningsområde. Denna inskränkning upphävdes emellertid genom förordningen den 23 mars 1916.

Enligt ordalydelsen äro sådana priser otillåtna, som med hänsyn till samtliga omständigheter, särskilt marknadsläget, innebära en oskäligen vinst. Det visade sig emellertid vid tillämpningen, att även denna den tyska lagens formulering var allt för oklar för att lämna tillräcklig ledning för praxis. Lagen erhöll till en början ej någon nämnvärd tillämpning. Man beivrade endast ett och annat enstaka fall, där man ansåg något särskilt flagrant missbruk föreligga.

En juridisk författare i BERLINER TAGEBLATT för den 18 april 1916 uppger härom: »De åklagande myndigheterna stodo länge mera tvekande emot denna förordning än mot maximiprislagen. Mångahanda missförhållanden, vid vilkas bekämpande denna lag bort kunna vara till hjälp, förblevo fortfarande opåtalade. Man såg lugnt på, att säljarna läto priserna språngvis gå i höjden nästan överallt, där knapphet på vissa livsmedel eller det väntade beslagtagandet av dylika varor föranledde allmänheten att samla förråd därav. Myndigheterna efterforskade icke i vad mån denna prisstegring var rättfärdigad såsom innebärande en skäligen stor och därför berättigad fördel för säljaren. Höll sig säljaren inom gränsen för det rådande marknadspriset, så fann man ingenting i hans förhållande, som kunde giva anledning till ett straffrättsligt inskridande.»

I Tyskland synes man sålunda i början hava följt samma system, som först tillämpades vid flertalet av de österrikiska underrätterna. Det allmänt gällande marknadspriset ansågs såsom avgörande; vad man sökte komma åt var endast mera flagranta missbruk d. v. s. handlingar, som närmast kunde rubriceras såsom sakocker.

Det blev emellertid tydligt, att med denna tolkning lagen blott skulle kunna tillämpas i några enstaka undantagsfall. I ett par fall dömdes därför vid underrätt säljaren till straff, oaktat han hållit sig inom gränsen för det rådande marknadspriset. Dessa domar överkla-

gades på den grund, att tagandet av ett pris, som icke översteg gällande marknadspris, icke kunde anses vara brottsligt.

Tysklands högsta domstol, REICHSGERICHT, anslöt sig till den uppfattningen, att marknadspriset icke är avgörande. Denna domstol uttalade samtidigt på ett otvetydigt sätt, att lagens syfte vore att åstadkomma en sänkning av marknadspriset och att den vore att betrakta såsom ett led i de åtgärder, vilka vidtagits för att tillgodose befolkningens behov av livsmedel. Ifrågavarande förordningar avsåge att ernå, »att de däri angivna förnödenheterna förbliva tillgängliga för alla befolkningslager». En handlande hade icke rätt att ställa sina egna priser efter marknadspriset. »Däri genom skulle just det kunna inträffa, som skall förebyggas. De i förordningen angivna förnödenheterna skulle kunna bliva fördyrade för konsumenterna i en sådan utsträckning, att det blott skulle bliva möjligt för ett fåtal att förskaffa sig dylika.» I en annan dom heter det ännu tydligare: »Skulle man blott på grund av tillvaron av ett marknadspris, som i sig självt medför en oskäligen vinst, anse detsamma för avgörande, skulle man icke uppnå det mål, som avses med bestämmelsen i § 5 och som går ut på ett förbilligande av priset, utan raka motsatsen skulle inträffa. Det av lagen föreskrivna hänsynstagandet till marknadspriset kräver i dylika fall i stället ett *underskridande av marknadspriset*.» Lagens bestämmelse är »att motverka den uppfattningen, att en köpman vid handel med där angivna förnödenheter skulle hava rätt att taga samma priser som andra och sålunda inhösta vilken vinst som helst, som kan uppnås».

Lagens syfte anses sålunda vara *pristryck*. Man har icke rätt att utan vidare följa det rådande marknadspriset. Om detta medför oskäligen vinst, är tagandet av detta pris straffbart.

Man står då emellertid inför frågan *vad som skall anses vara oskäligen vinst*. I denna betydelsefulla punkt lämna emellertid den högsta domstolens utslag föga ledning. I motsats till vad fallet är i Österrike, har ingen bestämd gräns mellan tillåtna och otillåtna priser dragits. Reichsgericht nöjer sig med att underkänna de synpunkter, som anförts av de åtalade, men sätter själv ingen avgörande grundsats i stället. Emellertid finnas i de olika prejudikaten en del uttalanden av intresse.

Betydelsefullast äro utlåtandena om den vikt, som bör tillskrivas *marknadspriset*. Av lagens formulering får man närmast den uppfattningen, att det är det på marknaden rådande förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, som skall vara avgörande. Emellertid är detta

icke fallet enligt uppfattningen i praxis. Av Reichsgericht framhålles först och främst, att själva marknadsläget kan hava uppkommit genom i lag förbjudna eller eljest samhällsskadliga handlingar, åsyftande att framkalla en konstlad knapphet på vissa förnödenheter. »Beror marknadspriset på ett marknadsläge, som tillkommit genom illojala åtgöranden eller genom handlingar, som strida mot goda seder i handel och vandel och som sålunda rättsligt måste ogillas, så kan marknadsläget självklart av rätten icke betraktas såsom avgörande för frågan, huruvida oskäligen vinst föreligger eller icke.»

Frågan är då, huruvida ett pris, som grundar sig på ett *utan dylika otillbörliga åtgöranden uppkommet marknadsläge*, skall anses avgörande. REICHSGERICHTS uttalanden tyda på att så ej är fallet.

För det första framhålles i ett prejudikat, att marknadsläget icke är den enda faktor, som bör tagas med i räkningen. Marknadspriset bör, heter det vidare i ett annat prejudikat, på intet sätt tilläggas en utslagsgivande eller ensamt avgörande betydelse, utan hänsyn till det samma bör tagas endast tillsammans med och vid sidan av andra förhållanden, som äro bestämmande för prisbildningen. Vilken vikt domstolen i varje särskilt fall bör tillägga marknadsläget jämte andra förhållanden är en bevisprövningsfråga. Även i en annan dom inskärpes, att marknadsläget blott betecknar en av de omständigheter, som äro att beakta vid prövningen av frågan, om en viss vinst är oskäligen eller icke.

Marknadsläget bildar sålunda enligt tysk praxis ej någon säker utgångspunkt för bedömandet av frågan, huruvida tagandet av ett visst pris är straffbart eller icke. Någon annan bestämd utgångspunkt angives ej heller av Reichsgericht. Så mycket är dock klart av dess motivering, att det är vinstens storlek, som är avgörande. Vad lagen förbjuder är en oskäligen vinst. Såsom jämförelsepunkt vid bedömandet av vinstens oskälighet skall emellertid enligt domstolens mening icke tagas varans marknadspris, utan den vanliga vinsten, en vinst som även eljest vid försäljningen av de i förordningen angivna varorna är vanlig och tillräckligt stor för att åstadkomma en allmännyttig handel med dessa varor, »en vinst, som rättfärdigas av samtliga förhållanden, särskilt marknadsläget, och som sålunda är sakligt grundad». — »Det är förbjudet att efter behag skruva priserna i höjden för att utnyttja det fördelaktiga marknadsläget och den av kriget uppkomna nöden till en penningvinst, som köpmannen under normala omständigheter i regel icke skulle hava erhållit av varan och som icke finner något stöd i de rådande förhållandena.»

Dessa uttalanden äro som synes ganska oklara. Det talas dels om en vinst, som är tillräckligt stor för att hålla en allmännyttig handel i gång, en vinst som ej är större än den som köpmannen under normala förhållanden skulle erhållit på varan. Detta synes tyda på en tankegång av samma art som den, vilken varit bestämmande för Österrikes högsta domstol. Å andra sidan förklaras en vinst vara tillåten, så snart den har tillräcklig grund i de rådande förhållandena, varvid särskilt hänvisas till marknadsläget. Detta tyder å andra sidan på att hänsyn bör tagas även till annat än den normala vinsten, särskilt till det rådande förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, i den mån detta icke påverkats av otillbörliga åtgöranden.

Av intresse är, att man efter lagens tillkomst känt behov av att skapa en säkrare grund för dess tillämpning än den givna tolkningen av dess formulering erbjöd. I den ena kommunen efter den andra inrättades livsmedelskommittéer, som hade till en av sina viktigaste uppgifter att för varje viktigare förnödenhet undersöka, vilka priser som vore berättigade med hänsyn till de lokala förhållandena. Denna tanke upptogs av de statliga myndigheterna och i en *förordning av den 25 september 1915* stadgades, att alla kommuner med mer än tio tusen innevånare äro skyldiga och andra kommuner berättigade att inrätta s. k. *prisprövningskommissioner*. Dessas främsta uppgift är att på grundvalen av deras kännedom om marknadsförhållandena och med hänsyn tagen till produktions-, bearbetnings- och andra självkostnader undersöka, vilka priser som äro berättigade med hänsyn till de lokala förhållandena. Det blir tydligen dessa utredningar, som domstolarna närmast komma att följa vid avgörandet av frågan om tagandet av visst pris är brottsligt eller icke; detta framgår även därav, att prisprövningskommissionerna hava att till domstolar och förvaltningsmyndigheter avgiva utlåtanden om prisernas tillbörlighet.

Om på detta sätt fastställas lokala »skälige» priser och överskridandet av sådana priser straffas med användande av ifrågavarande förordning, har man i själva verket på en omväg kommit tillbaka till lokala maximipriser med straff för överträdande av desamma. Lokala maximiprisers lämplighet torde ej behöva här behandlas; det torde vara nog att konstatera den utveckling, som leder över från straffbestämmelser, vilka bygga på subjektiva kriterier, fram till bestämmelser med maximipriser jämte straffsanktion. Att på en sådan omväg kunna ernå mera än man anser sig kunna åstadkomma genom direkta maximiprisbestämmelser synes ej vara möjligt.

Ett strafförfarande mot personer, vilka endast taga ett pris, som

är gemensamt för samtliga säljare över hela riket, kan, från vilken synpunkt man än ser saken, äga en mening endast under den förutsättningen, att övriga säljare i avsevärd omfattning därigenom föranledas att sänka sina priser. Visar det sig att »den legala skyddsvall», som straffbestämmelsen skulle utgöra, under trycket av den ekonomiska situationen störtat omkull, har lagstiftningen — man må sedan hava vilken åsikt som helst om lämpligheten av att priserna hållas nere — förlorat sitt berättigande och tillämpningen har i bästa fall endast samma verkningar, som ett straff för sakocker, men blir i andra fall ett på slump tillkommet, ändamålslost ingripande mot några enstaka personer, som icke förfarit vare sig mera omoraliskt eller direkt samhällsskadligt än flertalet av befolkningen i motsvarande ställning. Detta synes vara den närvarande situationen i Tyskland liksom i Österrike. Prisutvecklingen på den tyska och österrikiska livsmedelsmarknaden torde tillfyllest bevisa detta.

Att lagen varit ineffektiv framgår även indirekt av en skrivelse från det preussiska inrikesministeriet till polismyndigheterna, av vilken en sammanfattning tillställdes pressen och offentliggjordes den 29 april 1916. Det heter däri, att de på livsmedelsmarknaden härskande missförhållandena föranlett inrikesministern att framhålla, att polismyndigheterna äro förpliktade att verksamt skydda allmänheten mot uppskörtning vid inköp av livsmedel. Särskilt hänvisas till de måttlösa priser, som fordras för sådana förnödenheter, för vilka maximipriser icke finnas, samt till livsmedlens försvinnande från marknaden, så snart försäljningspriserna på något sätt begränsas. De lagliga möjligheterna att inskrida häremot har polisen i förordningarna om maximipris, om ocker o. s. v. För att göra dessa effektiva anbefallas polismyndigheterna att samarbeta med kommunalförvaltningarna. Här framhålles sålunda, att omåttliga priser fordras just för de varor, vilkas priser förordningen av den 23 juli 1915 avsåg att hålla nere.

Utom i Tyskland och Österrike har lagstiftning mot oskäligen priser införts jämväl i *Schweiz*¹⁾. Där utfärdades kort efter krigsutbrottet en *förordning mot fördyrande av näringsmedel och andra oombärliga förnödenheter av den 10 augusti 1914*. I dess första paragraf

¹⁾ Mindre betydelse torde äga en i Finland av generalguvernören den 5 augusti 1914 utfärdad obligatorisk föreskrift med förbud mot att vid försäljning av livsförnödenheter och andra nödvändighetsartiklar ävensom av foder för hästar och boskap fordra överhövan höga priser, som icke motsvara de verkliga förhållandena och således på mindre samvetsgrant sätt förskaffa sig materiell fördel. Överträdelse av förbudet drabbas av straff.

stadgas straff för den, som för näringsmedel eller andra oundgängliga förnödenheter fordrar priser, vilka med hänsyn till inköpspriset skulle medföra en vinst, som överstiger vanlig affärsvinst.

Ur teoretisk synpunkt är denna lag av intresse. För det första inskränker den sig till handlandena; genom att inköpspriset lagts till grund, äro producenterna undantagna från lagens område. Vidare har man där angivit en bestämd grund för avgörandet, om ett pris är orättmätigt eller icke. Försäljningspriset får nämligen överstiga inköpspriset endast med den vanliga affärsvinsten. Som synes är detta samma princip, som genom prejudikat blivit fastslagen i Österrike.

Denna lagbestämmelse har emellertid blivit utan praktisk betydelse. Den har tillämpats endast i tre fall och numera är den att anse såsom fullständigt satt ur spelet. För regleringen av livsmedelsmarknaden har man i stället utbildat en omfattande expropriationslagstiftning, vilket visat sig vara det effektivaste medlet för uppnåendet av detta mål. Det synes även företrädesvis vara på denna väg man slagit in i flertalet av de länder, där lagstiftning om straff för tagande av oskäligen pris icke vunnit insteg.

Tager man en översikt över de nu skildrade förhållandena, så är det till en början tydligt, att en lagstiftning mot tagandet av oskäligen priser under alla omständigheter icke kan få någon betydelse för de varor, vilka i större skala importeras eller exporteras och vilkas värde sålunda i väsentlig mån bestämmas av läget på världsmarknaden. Reglerandet av priserna på dessa varor är en uppgift för sig, och flera viktiga åtgärder hava i Sverige även vidtagits i detta syfte, vilka otvivelaktigt bidragit till den relativt gynnsamma ställning med avseende på livsmedelspriserna, som Sverige intager i förhållande till andra länder.

I länder, vilka ej äro avskurna från världsmarknaden, skulle en strafflagstiftning mot oskäligen priser knappast kunna tänkas få någon betydelse annat än för sådana varor, å vilka finnes en given tillgång, d. v. s. varor, vilka antingen på grund av sin natur föga deltaga i utrikeshandeln eller vilkas import av någon anledning blivit hämmad. Att man i Tyskland och Österrike försökt sig på en strafflagstiftning mot oskäligen priser torde ock sammanhånga med den isolerade ställning på marknaden de för närvarande intaga. Man har ju där även saknat den möjlighet till prisreglering i samband med utrikeshandeln, som i andra länder, ej minst vårt eget land, visat sig vara den lättast ramkomliga vägen.

Det är emellertid även under nu berörda omständigheter att handla i strid med de ekonomiska lagarna att genom strafflagstiftning söka åstadkomma ett generellt pristryck. Det pris, som av sig självt uppstår på marknaden, är icke något godtyckligt, som efter behag utan vidare kan ändras. Priset är en funktion av det rådande förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, och det stannar på den punkt, där dessa motsvara varandra. Ändrar man priset, medan tillgång och efterfrågan kvarstå oförändrade, åstadkommas ekonomiska rubbningar med farliga konsekvenser i olika riktningar.

Detta är ett väl känt sakförhållande, som icke kan förbises. När man emellertid i Tyskland och Österrike i trots härav framkommit med en lagstiftning, som enligt ovan omförmälda prejudikat avser att åstadkomma pristryck, så beror detta därpå, att man anser, att den nyss anförda nationalekonomiska lagen i huvudsak upphävts under de i nämnda länder nu rådande abnorma förhållandena. Detta framgår otvetydigt av det ovan anförda österrikiska prejudikatet och samma tankegång ligger tydligen även till grund för den tyska högsta domstolens utslag. Denna tankegång torde kunna formuleras på följande sätt.

Vad som gör att under vanliga förhållanden ekonomisk jämvikt är möjlig vid ett visst pris, är den omständigheten, att en förändring av priset framkallar en ändring i tillgången och efterfrågan eller i endera av dessa faktorer. Detta förhållande har emellertid, anser man, upphävts genom kriget. Tillgången är nu given; stiger priset, så kommer den ändock icke att ökas. Detta behövde visserligen icke betyda så mycket, då det även under normala förhållanden är vanligt, att priset icke omedelbart påverkar tillgången, utan ofta först efter en längre tid. Viktigare är då, att även *efterfrågan* enligt denna uppfattning i stor utsträckning blivit oelastisk. Stiger priset på de viktigaste förnödenheterna, så minskas efterfrågan i allt fall icke. Allmänheten måste nödvändigt hava en viss kvantitet därav, och denna går åt, vare sig priset är högt eller lågt.

Denna åsikt är otvivelaktigt riktig för enstaka varor och inom vissa gränser. Såsom exempel kan nämnas någon för en industri nödvändig råvara, som blott finnes i begränsad mängd. Om denna gäller det tydligen, att inom vissa gränser efterfrågan blir åtminstone tillnärmelsevis oförändrad, vare sig priset är högt eller lågt. Här äro otvivelaktigt flera jämviktslägen möjliga och det kan vara till fördel att staten genom någon åtgärd, exempelvis maximipris, fastslår ett så lågt pris som möjligt.

Erfarenheten har emellertid visat, att detta blott kan gälla någon enstaka vara. För det stora flertalet varor är otvivelaktigt efterfrågan fortfarande elastisk, om även i mindre grad än förr. Särskilt gäller detta livsmedlen. Efterfrågan på dessa rättar sig fortfarande tydligt efter prisets storlek. Elasticiteten är visserligen mindre än under normala förhållanden, så att det, för att framtvunga en viss inskränkning i konsumtionen, behöves en starkare prisstegring än eljest. Men i huvudsak gäller det fortfarande, att priset är det främsta medel, som det ekonomiska livet har till sitt förfogande för att tvinga konsumtionen att rätta sig efter de förefintliga förråden.

Detta har på ett slående sätt visat sig genom de erfarenheter man i Tyskland och Österrike haft av maximipriserna. Försöken att nedpressa priset på enskilda varor, utan att samtidigt vidtagits några andra åtgärder i syfte att reglera tillgång eller efterfrågan, hava såsom känt är visat sig fullständigt misslyckade, särskilt på den grunden, att, när priset sänktes, konsumtionen blev större än som motsvarades av den givna tillgången. Först genom att reglera konsumtionen har man lyckats finna en tillfredsställande lösning på svårigheterna.

Att genom strafflagstiftning söka nedpressa de på den fria marknaden uppkomna priserna får sålunda anses såsom en olöslig uppgift. Detta innebär icke, att under alla förhållanden priset bör helt lämnas åt sig självt och jämvikten på marknaden upprätthållas enbart genom dess reglerande inflytande. Genom priset kan visserligen städse efterfrågan avpassas efter tillgången, men detta kan ske på ett sätt, som är föga lämpligt ur social synpunkt. De, som genom en prisstegring tvingas att inskränka sin konsumtion, äro nämligen de mindre bemedlade klasserna, medan de förmögnares efterfrågan förblir tämligen oförändrad även vid ganska betydande prisstegringar.

Att undanröja dessa olägenheter torde för närvarande ej kunna ske på annat sätt än genom att tvinga jämväl de förmögna att inskränka sin konsumtion och därigenom få jämvikt mellan tillgång och efterfrågan vid ett så lågt pris, som är erforderligt för att varan skall bliva tillgänglig även för de mindre bemedlade. Åtgärder i denna riktning hava vidtagits i Tyskland genom införande av kortsystem för ett antal viktigare livsmedel.

En liknande åtgärd kan i Sverige Konungens befallningshavande vidtaga enligt den 31 maj utkommen *lag om fastställande av högsta pris å vissa varor vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m.* Konungens befallningshavande kan nämligen, då Konungen förklarar utomordentliga, av krig föranledda för-

hållanden vara för handen, för kommun eller del av kommun föreskriva, att vid detaljhandel med livsmedel, foder för kreatur eller vara, som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, ej mer än viss angiven myckenhet av varan må på en gång eller under viss tid säljas till samme förbrukare eller samma hushåll. Sådan föreskrift kan ock innehålla förbud mot att sälja av viss sådan vara annorledes än mot avlämnande av skriftliga, av livsmedelsnämnd utfärdade anvisningar.

Ett än mera effektivt men också betydligt mera ingripande stadgande innehåller det av Kungl. Maj:t jämväl till innevarande års riksdag framlagda förslaget till *lag om förfogande av viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.*¹⁾ Finnes med hänsyn till sådana förhållanden, att genom fri föryttring eller förbrukning av vara, som är av betydelse för det allmänna, svårighet kan uppstå att tillgodose allmänt behov, är innehavare av varan, om den uppenbarligen ej är för honom eller hans hushåll oundgängligen behöflig, pliktig att, där Konungen så förordnar, mot ersättning avstå varan till kronan.

Härigenom är möjlighet given till en reglering av konsumtionen av ännu mera ingående art än genom kortsystem.

Hur ingripande en sådan åtgärd som den senast omfördälda än kan göras, om så kräves, har den dock en elasticitet, som möjliggör att lämpa den även efter relativt gynnsamma förhållanden. Så är däremot icke förhållandet med den strafflagstiftning mot oskäligen priser, som ovan behandlats.

Det bör därför i detta samband erinras om ett annat förhållande, som gör att en sådan strafflagstiftning synes föga påkallad i vårt land. Det är att märka, att de enda länder, där man sökt giva någon effekt åt en dylik lagstiftning, äro Tyskland och Österrike. Just i dessa länder äro emellertid som bekant på grund av utrikeshandelns hämmande alldeles speciella förhållanden rådande. När man där tillgripit en lagstiftning av dylik art, så beror detta på att man befinner sig i ett rent nödläge, där även de yttersta medel försökas, ofta kanske huvudsakligen för att inverka lugnande på den allmänna opinionen.

I vårt land ställa sig emellertid förhållandena i detta avseende annorlunda. Sverige befinner sig nämligen med hänsyn till priserna på livsförnödenheter i ett i jämförelse med andra länder ganska gynnsamt läge.

¹⁾ Förslaget har antagits av riksdagen och lag i ämnet har utkommit den 10 juni 1916.

Kriget har på världsmarknaden medfört en prisstegring, som antagit oerhörda proportioner. Vid bedömandet av prisutvecklingen i vårt land kan man ej underlåta att taga hänsyn till detta förhållande. I vilken omfattning den internationella prisnivån förskjutits framgår tydligast av SAUERBECKS och ECONOMISTS kända statistiska serier över grosshandelspriserna i England. Dessa visa följande siffror:

1914	<i>Economist</i>	<i>Sauerbeck</i>	1915	<i>Economist</i>	<i>Sauerbeck</i>
Juni	115.9	81.2	Juni	147.7	106.4
Juli	116.6	82.4	Juli	149.1	106.4
Augusti	122.6	87.9	Augusti	149.8	107
September	126.4	89.3	September	151.6	107.8
Oktober	124.2	89.8	Oktober	153.2	110
November	125.5	88.8	November	159.1	113.1
December	127.3	91.6	December	165.1	118.4
1915			1916		
Januari	136.5	96.4	Januari	174.5	123.6
Februari	142.3	100.9	Februari	182.2	127
Mars	150.2	103.7	Mars	182.4	130.4
April	151.2	105.9	April	190.5	—
Maj	151.2	107.2			

ECONOMISTS index har sålunda stigit från omkring 116 vid krigsutbrottet till över 190, d. v. s. med 64 procent. SAUERBECKS serier visar till och med mars 1916 en stegring från cirka 82 till över 130, motsvarande 59 procent.

Det är uppenbart, att vårt land lika litet som andra länder kunnat undgå att beröras av en dylik prisrevolution, som med all säkerhet är den våldsammaste, som någonsin förekommit på världsmarknaden. Uppgiften för vårt land kan ej bliva annan än att i den mån det är praktiskt möjligt söka modifiera verkningarna därav.

I vad mån detta lyckats beträffande den totala prisnivån är icke möjligt bedöma, då i vårt land ingen allmän prisstatistik finnes. Där emot kan man med tämligen stor säkerhet följa prisutvecklingen för den varugrupp, som i detta samband är den viktigaste, nämligen *livsmedlen*.

Den bästa statistiken över livsmedelsprisens stegring föreligger för England, och det är även av största intresse att få en jämförelse till stånd med detta land, som är centrum för hela världens livsmedels-

marknad. Den med vår egen närmast jämförbara statistiken finnes i den av BOARD OF TRADE utgivna LABOUR GAZETTE. Siffrorna avse genomsnittspriser i detaljhandeln för livsmedel, vägda efter sin relativa betydelse i hushållet. Den motsvarande statistiken över livsmedelspriserna i detaljhandeln för vårt land, som publiceras av SOCIALSTYRELSEN i SOCIALA MEDDELANDEN, är visserligen icke direkt jämförbar med Board of Trades statistik, då uppgifterna icke sammanföras till ett enhetligt indextal. Ett dylikt har emellertid här konstruerats genom uträkandet av ett gemensamt indextal för följande varor:

1. *Animaliska livsmedel*: oskummad mjölk, bordsmör, växtmargarin, ägg, färskt nötkött (dubbelräknat), salt fläsk och salt sill.
2. *Vegetabiliska livsmedel*: ärter, vetemjöl, rågmjöl, rågsikt, havregryn, risgryn, potatis (dubbelräknat), kaffe och socker.

Det sålunda erhållna indextalet kommer visserligen ej att fullt motsvara det engelska, då delvis andra varor ingå och då vägning ej skett mer än i ett par fall. De båda siffrorna torde dock få anses vara någorlunda jämförbara. Resultatet ter sig på följande sätt.

1914	England	Sverige		England	Sverige
September	110	108	Augusti	134	133
Oktober	112	112	September	135	130
November	113	116	Oktober	140	129
December	116	118	November	141	132
			December	144	133
1915					
Januari	118	120			
Februari	122	123	1916		
Mars	124	126	Januari	145	134
April	124	130	Februari	146.5	134
Maj	126	131	Mars	148	133
Juni	132	130	April	149	—
Juli	132.5	132	Maj	155	—

Det framgår härav, att prisstegringen på livsmedel förlöpte tämligen jämnt i Sverige och England ända till hösten 1915, sålunda under något mer än det första krigsåret. Sedan dess har emellertid utvecklingen undergått en väsentlig förändring.

I England inträder med hösten 1915 en stark stegring, som sedan oabrutet fortgått och som ännu icke visat någon tendens att avtaga. Denna prisstegring inskränker sig icke till livsmedlen. Av de siffror,

som förut anförts för den totala internationella prisnivån, framgår, att den drabbat det stora flertalet varor och att den sålunda varit av generell natur.

Beträffande prisutvecklingen i Sverige råder emellertid det märkliga förhållandet, att denna väldiga våg av prisuppgång på den internationella marknaden lämnat vårt eget land nästan alldeles oberört, åtminstone vad livsmedlen beträffar. Livsmedelspriserna hava i stort sett stått stilla på den punkt, som uppnåddes i april 1915, sålunda under ungefär ett år. Den stegring, som sedan dess möjligen kan påvisas, är i alla händelser ytterst obetydlig.

Resultatet har blivit, att medan enligt ovan angivna siffror livsmedlen i England stigit med över hälften, så belöper sig i Sverige stegringen till ungefär en tredjedel. Allt för stor vikt kan visserligen icke fästas vid de precisa siffrorna på grund av materialets olika beskaffenhet. Tendensen är emellertid fullt tydlig; man kan utan tvekan fastslå, att livsmedlen i England stigit högst väsentligt mera än i vårt land.

En närmare jämförelse av prisutvecklingen för olika varugrupper försvåras av att Board of Trades statistik ej lämnar för detta ändamål användbart material. En sammanställning av grupperna animaliska och vegetabiliska livsmedel i Sverige, uträknade på sätt, som ovan angivits, med motsvarande grupper i Sauerbecks statistik torde emellertid kunna vara av intresse.

1. *Animaliska livsmedel.*

1914	<i>England</i>	<i>Sverige</i>		<i>England</i>	<i>Sverige</i>
Juli	101.5	100	Juni	127.5	121
Augusti	103.6	101	Juli	130.3	125
September	101	102	Augusti	131.8	132
Oktober	100.1	108	September	129.3	135
November	98.4	112	Oktober	123.4	142
December	104.3	115	November	120.4	146
1915			December	128.1	147
Januari	107.9	117			
Februari	112.1	115	1916		
Mars	123.7	114	Januari	127.8	145
April	125	115	Februari	137.5	145
Maj	134.5	117	Mars	147.2	144

2. Vegetabiliska livsmedel.

1914	England ¹⁾	Sverige		England	Sverige
Juli	100	100	Juni	143	138
Augusti	114	112	Juli	146	138
September	121	113	Augusti	147	133
Oktober	120	116	September	140	125
November	126	119	Oktober	153	118
December	129	120	November	157	120
			December	164	121
1915					
Januari	143	123			
Februari	151	130	1916		
Mars	147	136	Januari	175	122
April	151	142	Februari	176	122
Maj	153	142	Mars	170	123

Beträffande de *animaliska* livsmedlen framgår sålunda, att de svenska siffrorna i regel hållit sig högre än de engelska. Under tiden mars—juli 1915 var visserligen förhållandet det motsatta, men den starka stegringen på dylika livsmedel i Sverige på hösten detta år bragte åter de svenska siffrorna långt över Englands. Det märkliga är emellertid att även i detta avseende en omkastning ägt rum. Från november 1915 hava priserna på de animaliska livsmedlen i Sverige hållit sig på en konstant eller till och med något sjunkande nivå. I England åter har under de sista månaderna en ofantlig stegring ägt rum, som medfört, att även för de animaliska livsmedlen prisnivån i England stigit högre än i Sverige. Den huvudsakliga skillnaden mellan den svenska och den engelska prisnivån ligger emellertid på de *vegetabiliska* livsmedlen. Här ställa sig de svenska siffrorna särskilt efter de senaste månadernas stora prisstegring i England ojämförligt lägre.

Givetvis måste även här försiktighet iakttagas vid dragandet av slutsatser ur de föreliggande siffrorna på grund av vissa olikheter i materialet; särskilt bör observeras, att de engelska siffrorna basera sig på grosshandelspriser, men de svenska på detaljhandelspriser. I det stora hela torde emellertid läget vara riktigt uttryckt i de ovanstående tabellerna. De visa, att Sveriges läge, särskilt beträffande de viktiga vegetabiliska födoämnen, är synnerligen gynnsamt i förhållande till Englands. Enligt i SOCIALA MEDDELANDEN vid olika tillfällen gjorda sammanställningar har även i jämförelse med andra länder, jämväl våra

¹⁾ För jämförelsens skull hava Sauerbecks siffror omräknats med utgångspunkt från juli 1914.

grannländer, de svenska siffrorna tett sig ganska gynnsamma. Detta förhållande framgår även tydligt av de uppgifter rörande livsmedelspriserna i olika länder, som meddelats i STATENS LIVSMEDELSKOMMISSIONS under titeln »*Folknäringsens tryggande under rådande kris*» utgivna årsberättelser.

Det nu sagda innebär naturligtvis icke ett förnekande av de ökade svårigheter den allmänt rådande exceptionella dyrtiden medfört för de mindre bemedlade jämväl i vårt land, men väl ett skäl för att dyrtidens verkningar i Sverige icke böra föranleda ett experimenterande med lagstiftning, vars värde är synnerligen tvivelaktigt och som man på allvar sökt genomföra endast i två på grund av krig och isolering särskilt hemsökta länder.

Vid sidan av det allmänna förbud mot tagandet av oskäligen priser, som ovan diskuterats, finnas emellertid i Tyskland och Österrike samt även i en del andra länder vissa bestämmelser med samma syftemål men av mera inskränkt räckvidd och betydelse. I *Österrike* har sålunda i förordningen av den 7 augusti 1915 påbjudits, att vid all yrkesmässig försäljning av livsmedel och jämväl vid all försäljning av sådan vara å torg priserna skola finnas tydligt anslagna; vidare har förbjudits såväl att avhålla någon från att torgföra oumbärliga förnödenheter som att uppköpa sådana varor, vilka äro på väg till torg, eller att därstädes uppköpa dylika varor före eller efter den officiellt bestämde torgtiden. Dessutom är det förbjudet att, för att skaffa sig företräde framför annan köpare, överbjuda det av säljaren fordrade priset eller, om intet pris fordrats, det dittills rådande marknadspriset. I *Tyskland* kunna de lokala polismyndigheterna påbjuda anslående av priserna i affärslokalen. Detta kan även ske genom prisprövningskommissionerna, och dessa såväl som de lokala myndigheterna hava att upplysa befolkningen angående prisutvecklingen och dess orsaker.

Dylika smärre åtgärder torde vara av betydelse huvudsakligen i den mån de kunna förhindra eller mildra rent lokala störingar på livsmedelsmarknaden. I *Sverige* hava i detta avseende i den nya *lagen om fastställande av högsta pris å vissa varor vid krig, krigsfara eller andru utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m.* synnerligen omfattande bestämmelser införts. Enligt denna lag har Konungens befallningshavande, förutom rätt att, på förslag av livsmedelsnämnd, kommunalnämnd eller magistrat eller eljest, för detaljhandeln fastställa kommunala maximipriser för livsmedel, kreatursfoder och för vara, som är avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, jämväl

befogenhet att under samma omständigheter och för samma slag av varor meddela särskilda föreskrifter angående skyldighet för handlande att i eller vid försäljningslokalen hava uppsatt anslag med prisuppgifter av viss beskaffenhet, varjämte samma myndighet har rätt att meddela annan dylik föreskrift, som kan vara ägnad att motverka oskäligen prisstegring eller att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av vara. Genom de sålunda föreslagna bestämmelserna erhålla myndigheterna en så vittgående befogenhet att ingripa mot lokala prisstegringar, att ytterligare stadganden med samma syfte torde få anses vara överflödiga.

* * *

Vad härefter beträffar den ifrågasatta strafflagstiftningen mot *samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter*, har, såsom förut nämnts, de straffstadganden, vilka i utlandet riktats mot dylikt förfarande, hittills ej visat sig besitta någon högre grad av effektivitet. Tillämpning av sådana straffbestämmelser har endast i undantagsfall förekommit och att blotta tillvaron av lagstiftningen ifråga skulle i någon avsevärd mån inverkat, synes ej framgå av vad därom kunnat inhämtas.

Den utländska strafflagstiftningen i detta ämne har företrädesvis vänt sig mot *lagring* av vissa förnödenheter och avser dels lagring över huvud, dels lagring såsom medel att åstadkomma prisstegring. Vid sidan av dessa straffbestämmelser förekomma även straffstadganden mot andra, mindre betydelsefulla åtgärder, vilka medföra knapphet på förnödenheter.

I den *schweiziska* förordningen av den 10 augusti 1914 stadgas straff för den, som i avsikt att begagna en prisstegring till att göra affärsvinst inom landet uppköper näringsmedel eller andra oumbärliga förnödenheter, som avsevärt överstiga den köpandes vanliga affärs- eller hushållsbehov. Den 18 april 1916 utfärdades en omarbetad bestämmelse i ämnet, enligt vilken straffstadgandet skulle gälla den, som i avsikt, varom ovan förmäles, inköper näringsmedel eller andra oumbärliga förnödenheter för att, om också endast under kortare tid, undandraga förnödenheterna från den användning, för vilken de enligt deras beskaffenhet äro bestämda.

Lagring är således straffbar oberoende av om åtgärden föranlett prisstegring eller avsett att åstadkomma en dylik. Bestämmelsen avser icke producenter. Vidare bör anmärkas, att lagring i ändamål,

som ovan sägs, straffas, även om den lagrande icke åsyftat att göra sådan oskäligen vinst, som förutsattes i förordningens bestämmelse om straff för fordrande av oskäligen priser.

Närmast denna förordning ifråga om långt gående bestämmelser står den *danska* kungörelsen av den 15 juli 1915, som förbjuder, att dansk spannmål (omalén eller malén) eller *danska* fodervaror inköpas eller lagras i Danmark för utländsk räkning eller i övrigt under sådana förhållanden, att varorna undandragas den inhemska förbrukningen.

Huruvida för straffbarheten förutsattes, att undandragandet skall avse all framtid och således det lagrade förrådet vara förlorat för den inhemska konsumtionen, synes tvivelaktigt. Särskilt på grund av sammanställningen med lagring för utländsk räkning synes en sådan tolkning möjlig. Stadgandet torde dock avse även temporär lagring och är följaktligen av synnerlig vittgående beskaffenhet, då således andra förutsättningar för straffbarheten än själva lagringsåtgärden ej uppställts.

Någon tillämpning av de schweiziska och *danska* stadgandena har icke förekommit.

I den *tyska* förordningen av den 23 juli 1915 förekomma dels en särskild föreskrift om lagring, dels en allmän bestämmelse om åtgärder, vilka kunna åstadkomma prisstegring.

I förstnämnda avseende straffas den, som, i avsikt att genom föryttring göra en oskäligen vinst, innehåller för det dagliga behovet erforderliga och för föryttring producerade eller förvärvade förnödenheter, särskilt närings- eller fodermedel av varje slag, råvaror samt bränsle och lyse ävensom krigsförnödenheter.

Vid en jämförelse med de schweiziska och *danska* lagarna framträder den *tyska* bestämmelsens begränsning. Såsom förutsättning för straffskyldighet stadgas i *tyska* lagen avsikt att genom lagringen erhålla en oskäligen vinst. Spekulativ lagring i syfte att erhålla allenast en skäligen vinst är således, i motsats till vad fallet är i den schweiziska och *danska* lagstiftningen, undantagen från straff. Därigenom har ifrågavarande bestämmelse i Tyskland väsentligen erhållit karaktären av en förberedelsehandling till sådant tagande av oskäligen pris, som förut i den *tyska* förordningen förklarats i och för sig straffbart.

Beträffande härefter den allmänna bestämmelsen rörande åtgärder, vilka äro ägnade att åstadkomma prisstegring, stadgar den *tyska* förordningen straff för den, som, i syfte att stegra priset på ovannämnda förnödenheter, förstör lager, inskränker produktionen av förnödenheterna eller handeln därmed eller företager andra illojala manipulationer.

Straffet avser alltså i allmänhet åtgärder, företagna i syfte att stegra priset, utan hänsyn till om åtgärden varit objektivt ägnad att verka i sådan riktning och riktar sig mot såväl handlande som producenter. Dessa straffas vidare oberoende av om de för egen del åsyftat oskäligen eller skälig vinst. De i lagen uttryckligen omnämnda exemplen, nämligen förstörande av lager och avsiktligt begränsande av produktion och handel, äro samtliga av beskaffenhet att åstadkomma knapphet i tillgången på eller utbudet av varan.

Även i *Österrike* förekomma förbud mot åstadkommande av knapphet på förnödenheter, varigenom prisstegring kan uppkomma. Enligt förut omnämda förordning av den 7 augusti 1915 straffas dels den som uppköper ombärliga förnödenheter eller inskränker produktionen av sådana eller handeln därmed i syfte att driva upp priset till oskäligen höjd, dels den, som skadar, förstör eller gör värdelösa sådana förnödenheter i syfte att minska utbud därav å marknaden. Huvudbestämmelsen om uppköp och lagring är alltså såtillvida mera begränsad, att dessa åtgärder straffas endast om syftet är att stegra priset till oskäligen höjd. Däremot straffas förstörande och därmed likställda handlingar oberoende av (bevisligt) syfte att överhuvud påverka priset å förnödenheterna ifråga.

Genom lag den 20 april 1916 har jämväl i *Frankrike* straffbelagts åtgärder, som åstadkomma prisstegring. Den ursprungligen föreslagna bestämmelsen avsåg uteslutande lagring, men utvidgades under förhandlingarne i deputeradekammaren att omfatta åtgärder i allmänhet av beskaffenhet att verka i ovannämnda riktning. Enligt det första, av vederbörande utskott i samförstånd med regeringen framlagda förslaget straffades den, som i syfte att framkalla prisstegring från marknaden undanhölle närings- eller fodermedel, råvaror, lantmannaprodukter, bränsle, lyse eller krigsförnödenheter, vilka gärningsmannen inköpt i och för återförsäljning. Under överläggningen i kammaren anfördes såsom exempel på missbruk av detta slag partiköp av vissa grönsaker, varigenom i den ena kommunen efter den andra uppköpts samtliga tillgängliga förråd. Förslaget ansågs emellertid icke tillfyllest och bestämmelsen förändrades därför att omfatta åtgärder i allmänhet av beskaffenhet att förorsaka prisstegring. I sin slutliga lydelse avser lagen en var, som i och för otillåten spekulation, d. v. s. spekulation, som icke är rättfärdigad genom behovet av proviantering eller av ett legitimt betryggande av industriens eller handelns behov, åstadkommer eller söker åstadkomma förhöjning av priset på livsförnödenheter eller andra varor utöver det pris, som skulle hava inträtt i händelse av en

naturlig och fri konkurrens. Å ena sidan omfattar denna lydelse till skillnad från förenämnda förslag varje åtgärd av nyss angiven beskaffenhet, även om densamma icke har karaktären av ett undanhållande av varor från marknaden, och avser dessutom icke blott handlande utan även producenter. Å andra sidan straffas lagring allenast för så vitt den innebär ett orsakande av prisstegring eller försök därtill. På grund av sin obestämda avfattning blev den slutliga bestämmelsen antagen i deputeradekamnaren först efter en livlig opposition. Bland annat framhölls den faran, att huvudsakligen smärre detaljhandlare skulle komma att straffas, under det att de större företagen alltid skulle kunna till sitt fredande åberopa de i lagen omnämnda undantagsfallen. Vidare underströks med skärpa svårigheten för att icke säga omöjligheten att avgöra, vad som i det särskilda fallet utgör »ett legitimt betryggande av industriens och handels behov». En lagring skulle ur denna synpunkt bliva rättsenlig, därest den lagrande riktigt beräknat den framtida tillgången, men icke blott ekonomiskt förlustbringande utan även straffbar, om han i samma avseende missräknat sig. Även har en författare i L'ECONOMISTE FRANÇAIS givit uttryck åt den uppfattningen, att bestämmelsen med all sannolikhet komme att bliva omöjlig att tillämpa och på grund därav ineffektiv.¹⁾

De stadganden av ifrågavarande art, som finnas i den utländska lagstiftningen, hava, även där en längre tids erfarenhet kan åberopas, endast i undantagsfall föranlett fällande dom. Närmaste anledningen torde vara den i debatten rörande den franska lagen framhävda svårigheten att åstadkomma en lagbestämmelse med erforderlig skärpa. Denna svårighet har sin grund i arten av de företeelser man vill genom strafflagstiftningen hämma. Deras skiftande beskaffenhet gör, att de icke låta fånga sig i en strafflagsformel.

Ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter föreligger främst vid vissa fall av lagring. Men lagring i tid av knapphet kan ock vara ett oundgängligt led i folkhushållningen till förebyggande av än större knapphet i framtiden. Lagringens samhällseliga nytta i dylika fall beror av, om den lagrande räknar rätt däri, att knappheten i framtiden skall bliva större. Exempel på lagring, som under alla omständigheter uppenbarligen är samhällsskadlig, är åter det fall, då lagringen allenast utgör ett led i försök att genom

¹⁾ Den ovan omnämnda finska författningen straffar den som ingår överenskommelse av något slag eller använder andra medel för att på konstlat sätt höja priserna på förut angivna varor och artiklar.

begränsning av utbudet hålla priset på en högre nivå än som betingas av det faktiska förhållandet mellan tillgången och efterfrågan. Att skilja mellan lagring, som företages i det ena eller andra syftet, torde emellertid i regel vara förenat med mycket stora svårigheter.

Vad nu sagts om lagring gäller även om vissa andra i den utländska lagstiftningen uppmärksammade åtgärder, som äro ägnade att åstadkomma knapphet på förnödenheter. De kunna avse uppdrivande av priserna, men de kunna ock lätteligen försvaras ur synpunkter, vilkas berättigande är svårt att underkänna utan en ingående kunskap om de därmed sammanhängande ekonomiska detaljerna. Så är fallet med inskränkning av produktionen. Även beträffande förstörande av förråd, vilket i en del länder straffbelagts, torde samma förhållande få anses gälla. Att man velat skydda sig mot en så paradoxal åtgärd beror därpå, att ett dylikt handlingssätt kan vara vinstgivande i det fall, då tillgången är given. Det är då möjligt att genom förstörande av någon del av ett förråd höja priset så mycket, att vinsten vid försäljningen av den återstående delen blir större, än om hela förrådet försålt till ett lägre pris. För att nå detta mål är emellertid ej nödvändigt, att den överblivna delen förstöres. En dylik direkt förstöring torde ock knappast förekomma i nämnvärd utsträckning. Det ovan berörda förfaringssättet torde i stället, där det är av någon praktisk betydelse, taga den formen, att en del av förrådet, i stället för att förstöras, kommer till någon ekonomiskt mindre givande användning, såsom då brödsäd och för människoföda lämplig potatis användes till utfodring av kreatur. I dylika fall torde emellertid vara synnerligen svårt att avgöra, var gränsen går mellan ett lojalt och ett illojalt handlingssätt.

Den omständigheten att spekulativ lagring eller andra åtgärder, som medföra en temporär eller stadigvarande begränsning av utbudet, under vissa omständigheter måste betecknas såsom fullt lojala eller till och med samhällsgagneliga, men under andra förhållanden äro samhällsskadliga, har, såsom framgår av den ovan avgivna redogörelsen för den utländska lagstiftningen, medfört att lagstiftaren i regel ansett sig nödsakad att knyta straffbelägandet vid vissa mer eller mindre inskränkande förutsättningar. Den tyska lagstiftningen förutsätter sålunda syfte att genom den lagrade varans föryttring göra en oskäligen vinst eller, vid förstörande av förråd eller inskränkning i produktion eller handel, avsikt att därigenom stegra priserna. Den österrikiska lagstiftningen stadgar såsom förutsättning för straff vid förstörande, att inskränkning i utbudet därmed åsyftas, och, vid uppköp eller inskränk-

ning i produktion eller handel, att avsikten är att driva upp priserna till en oskäligen höjd. I båda ländernas lagstiftning förutsättes alltså en utredning om syftet, som kan bli vanskligen nog, och därtill komma de förut berörda svårigheterna att bestämma vad som är oskäligen vinst eller oskäligen höjd på priset. Den franska lagstiftningen har lagt tyngdpunkten på frågan huruvida spekulatören är att anse såsom otillåten d. v. s. ej rättfärdigad av legitima behov och tydligen ansett att detta innebure en presumtion i avseende på syftet. Emellertid har därigenom utredningssvårigheterna ej i någon mån minskats. Att bedöma, var gränsen går mellan straffvärda och icke straffvärda åtgärder av ifrågasvarande slag synes lika svårt vare sig man väljer den ena eller den andra utvägen.

Ej heller undvikas svårigheterna genom att, såsom skett i Schweiz och till synes även Danmark, lagring rätt och slätt förbjudits. Tillämpning av dessa drakoniska bestämmelser har väl icke på allvar ifrågasatts beträffande lagring av samhällsgagnelig natur, och ett bedömande av de olika fallen av lagring hava därför ej heller genom en sådan bestämmelse kunnat undvikas.

Det nu sagda synes kunna utgöra en förklaring till, att de i utlandet förekommande straffstadgandena mot företeelser av ifrågasvarande slag i så ringa utsträckning som skett kommit till användning.¹⁾

¹⁾ Sedan de sakkunnigas utredning avlämnats, har underrättelse inkommit, att den österrikiska bestämmelsen om straff för den, som uppköper oundärliga förnödenheter för att driva deras pris till oskäligen höjd, i en del fall använts mot vad man ansett vara skadlig mellanhandel. I ett högsta domstolsutslag av den 21 februari 1916 yttras härom bl. a.: »I överensstämmelse med andemeningen i förordningen den 7 augusti 1915 är icke den organiskt nödvändiga mellanhandeln, vars huvuduppgift är att föra varan från producenten eller grosshandlaren till detaljhandlaren eller konsumenten, i allmänhet förbjuden. Endast den mellanhandel, som är för folkhushållningen varken nödvändig eller nyttig, bör förhindras av det välgrundade skälet, att priset på varan stiger med antalet mellanhänder, som avsluta affärer rörande densamma — : —. I korthet sagt: mellanhandel i form av rena spekulationsaffärer, vilken framkallar konstlade prisfluktuationer, som icke med nödvändighet betingas av förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, och därigenom skadar konsumenten och medelbart även staten och dess försvarskraft, är såsom en elakartad utväxt på handeln förbjuden och straffbar.» I enlighet härmed har förordningens ifrågasvarande stadgande tolkats så att däri fördrad avsikt att driva priset till en oskäligen höjd ansetts föreligga, då köparen förvärvat varan endast i ändamål att spekulera i prisstegring. Man har nämligen ansett, att genom att varan passerar köpare, som förvärvar densamma i nu nämnda avsikt och således i tanke att höja dess pris vid försäljningen, priset på varan stegras så att densamma måste betecknas såsom oskäligt i förhållande till det pris den skulle betingat, om icke sådant spekulationsköp ägt rum. Man har således undvikit svårigheten att bestämma prisets oskälighet genom jämförelse med självkostnaden och i stället utgått från spekulationsköpets obehövlighet ur folkhushållningens synpunkt och den därav beroende onödigheten i den med köpet förenade prisstegringen samt satt likhets-tecken däremellan och oskäligheten. Vid avgörandet av den svåra frågan, om spekulationsköp av

I Sverige torde hittills under krigstiden ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter icke hava försökts i större utsträckning — om man ej vill därunder inbegripa de uppköp och uppläggande av exportförbudna varor, som ägt rum i förhoppning om exportlicensers beviljande — men detta förhållande innebär givetvis ej någon säkerhet för, att landet under den återstående delen av kriget skulle vara befriat från dylika företeasers förekomst i större skala.

Trots de svårigheter, som föreligga för att, såsom grundval för straffstadganden, i allmänna drag angiva skillnaden mellan samhällsskadliga och icke samhällsskadliga åtgärder av ifrågavarande slag samt att med stöd härav i praktiken bedöma de enskilda fallen, trots de farhågor, som måste förefinnas för att grovt verkande straffstadganden av nu berörd art skola hämma jämväl för folkhushållningen oundgängliga åtgärder och trots de föga uppmuntrande erfarenheterna från tillämpningen utomlands, skulle därför, om ej annat medel föreläge, möjligen ett försök böra göras att åstadkomma en lagstiftning mot samhällsskadlig spekulativ lagring och andra dylika åtgärder för åstadkommande av knapphet på förnödenheter.

Emellertid torde ett betydligt smidigare och i föreliggande fall effektivare medel finnas än beläggande med straff.

Det ovannämnda förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, som Kungl. Maj:t förelagt riksdagen till antagande, innehåller som förut nämnts en synnerligen vidsträckt befogenhet för Konungen att förordna om expropriation. Denna befogenhet skall enligt förslaget inträda även i det fall att svårighet kan uppstå att tillgodose allmänt behov därigenom att vara, som är av betydelse för det allmänna, undanhålles från förbrukning. Är varan uppenbarligen ej för innehavaren eller hans hushåll oundgängligen behöfelig, skall han vara pliktig att, där Konungen så förordnar, mot ersättning avstå varan till kronan.¹⁾

nu nämnda beskaflenhet förelegat, har man ansett avseende böra fästas särskilt vid de förhållanden, under vilka köpet avslutats, såsom då varor (ofta av vitt skilda slag) inköpts utan påvisbart behov i sådan mängd att köparens ekonomiska ställning uteslutit möjligheten av kontant betalning, då vidare köparen saknat kännedom om varubranschen eller hans sysselsättning i övrigt föranlett antagande att endast spekulationsköp av ifrågavarande slag förelegat eller då platsen för avtalets ingående varit misstänkt, (i Wien finnas särskilda kaféer, där dylika avtal företrädesvis uppgöras) etc.

¹⁾ Lag i ämnet utkommen den 10 juni 1916.

Därigenom skulle möjlighet givas, att, där förhållandet mellan utbud och efterfrågan förskjutits genom åtgärder i prisuppdrivnings-syfte av ovan angivet slag, utjämna förhållandet genom att i marknaden utsläppa de med stöd av ovan omförmälda befogenhet exproprierade varorna.

Har maximipris åsatts viss vara, föreligger dessutom möjlighet att låta tvångsförsälja varan till det fastställda priset, minskat, där på grund av särskilda omständigheter så finnes skäligt, med högst tio procent.

Nu berörda åtgärder kunna givetvis ej tillgripas i händelse av ett plötsligt förstörande utan omsvep av ett varuförråd, men någon anledning att i särskild lagstiftning söka säkerställa sig mot dylika tänkta, hitills i vårt land ej förekomna och antagligen med verkligheten litet överensstämmande fall synes ej föreligga.

* * *

Såsom en sammanfattning av det resultat, vartill de sakkunniga vid den anbefallda utredningen kommit, torde alltså kunna anföras, att en lagstiftning i den ifrågasatta riktningen antagligen skulle bliva utan verkan för det åsyftade ändamålet och möjligen kunna medföra ett skadligt hämmande av nyttiga ekonomiska åtgärder, samt att de medel, varöver de administrativa myndigheterna redan förfoga eller enligt av Kungl. Maj:t redan för riksdagen framlagda lagförslag skulle komma att förfoga för åtgärder mot ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter eller begagnande av sådan knapphet, synas med hänsyn till såväl effektivitet som frånvaro av skadliga biverkningar avgjort vara att föredraga framför den ifrågasatta strafflagstiftningen.

BII. C.

Till Konungen.

I en till statens livsmedelskommission i slutet av år 1915 överlämnad P. M. rörande vissa önskemål angående de kommunala myndigheternas befogenheter med avseende på livsmedelsprisernas reglering under rådande kristid hade svenska stadsförbundets livsmedelskommitté bland annat väckt förslag rörande lagstadgande om förbud mot bedrivande av ocker vid handeln med livsförnödenheter.

Det sålunda föreslagna lagstadgandet var av följande lydelse:

»Var, som vid krig eller krigsfara, vari vårt land befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, håller i § 1 omförmäld vara¹⁾ till salu för pris, som är väsentligt högre än förhållandena påkalla, varde, där han dymedelst söker bereda sig oskäligen vinst, dömd till böter från och med 100 till och med 10,000 kronor.

Till enahanda ansvar vare den förfallen, vilken under i första stycket nämnda förhållanden, i avsikt att därigenom bereda sig oskäligen vinst, från förbrukning undanhåller i § 1 omförmäld vara¹⁾, som uppenbarligen ej är för honom eller hans hushåll oundgängligen behövlig».

Statens livsmedelskommission, som i yttrande till chefen för jordbruksdepartementet den 22 januari 1916 avgav utlåtande över här berörda P. M., uttalade därvid beträffande nyss åberopade förslag, att kommissionen, som ägnat denna fråga stor uppmärksamhet, i en tidigare redaktion av sitt samtidigt överlämnade lagförslag angående förhinder av oskäligen prisstegring och om andra åtgärder för folknäringens tillgodoseende vid krig eller krigsfara med mera, infört bestämmelser jämväl i angivna syfte, men hade kommissionen funnit lämpligt låta dessa stadganden utgå, sedan statsrådet och chefen för justitie-

¹⁾ Här avsedda varor voro livsmedel, foder för kreatur, vara, som vore avsedd att genom sin förbränning alstra värme, ljus eller kraft, beklädnadsvara eller annan dylik förnödenhet.

departementet jämlikt nådigt bemyndigande den 7 december 1915 tillkallat sakkunniga för att inom nämnda departement biträda vid verkställande av utredning i bland annat nämnda hänseende samt utarbета de lagförslag, vartill utredningen kunde föranleda. Kommissionen framhöll emellertid, att en efter förhållandena avpassad dylik lagstiftning syntes kommissionen vara ett nödvändigt komplement till den utvidgade kristidslagstiftning, som kommissionen föreslagit, och sålunda borde komma till stånd samtidigt med denna.

Den nu åberopade inom justitiedepartementet verkställda utredningen överlämnades den 31 maj 1916. Utredningen avsåg undersökning, huruvida icke ett samhällsskadligt konstlat åstadkommande av knapphet på förnödenheter eller begagnande av sådan knapphet kunde och borde under vissa omständigheter beläggas med straff. Såsom en sammanfattning av de resultat, vartill de sakkunniga vid den anbefallda utredningen kommit, anförde de, att en lagstiftning i den ifrågasatta riktningen antagligen skulle bliva utan verkan för det åsyftade ändamålet och möjligen kunna medföra ett skadligt hämmande av nyttiga ekonomiska åtgärder samt att de medel, varöver de administrativa myndigheterna redan förfogade eller enligt av Eders Kungl. Maj:t då redan för riksdagen framlagda lagförslag skulle komma att förfoga för åtgärder i antytt syfte, med hänsyn till såväl effektiviteten som frånvaro av skadliga biverkningar avgjort syntes vara att föredraga framför den ifrågasatta strafflagstiftningen.

Det lagförslag, som härovan åsyftades eller förslaget till lag om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara etc., blev sedermera av riksdagen godkänt. Den nu snart ettåriga erfarenheten rörande denna lags tillämpning torde emellertid ha givit vid handen, att den icke varit ett tillräckligt effektivt vapen för motverkande av sådana åtgärder i den fria marknaden, varigenom en oskäligen prisstegring å vissa förnödenheter kunnat åvägabringas. Visserligen har en dylik prisstegring med hjälp av nämnda lagstiftning kunnat hämmas beträffande sådana varor, vilka jämlikt lagens bestämmelser bragts under det allmännas disposition. Men dels har lagens verkan sålunda begränsats till det fåtal varor, för vilka en sådan åtgärd ansetts böra ifrågakomma, dels har ock en sådan verkan icke kunnat göras effektiv tidigare än från den tidpunkt räknat, då här berörda varor lagts under beslag. Ett betydande antal viktiga varor ha sålunda icke kunnat nås med denna lagstiftning och även å sådana förnödenheter, över vilka förfogats för det allmännas räkning, har prisstegringen kunnat fortgå ohämmad, ända till dess att beslaget trätt i kraft.

Gällande maximiprislagstiftning, vilken i vissa avseenden är att betrakta såsom ett komplement till förfogandelagen, giver visserligen även en, om ock ofullkomlig, möjlighet att i förekommande fall stävja prisuppskrivningar. Liksom förfogandelagen tager denna emellertid icke sikte närmast på den speciella prisökning, som enskilda producenter eller köpmän under utnyttjande av en tillfällig konjunktur låta vissa varor, vilka äro i deras besittning, undergå. Det har synnerligen ofta under särskilt det sista året visat sig, att en dylik prisökning, som omfattat vida mera än en rimlig vinst utöver varans anskaffningskostnad, blivit av stor och ödesdiger betydelse för varans prisbildning även inom övriga marknadsområden än de, som närmast berörts av den enskildes åtgöranden.

Det synes med hänsyn härtill vara synnerligen önskvärt att erhålla en i dessa avseenden supplerande lagstiftning, varigenom, såvitt detta över huvud genom lagens inverkan kan nås, en prisstegring av oskäligen mått må kunna förhindras. Detta torde under nu rådande förhållanden vara så mycket mera nödvändigt, som en tilltagande knapphet på flertalet förnödenheter alltmera gör sig gällande och en näraliggande följd härav, såsom erfarenheten från det senaste året nogsamnt visar, bliver en prisnivå, vilken med eller utan anlitande av konstlade medel understundom stegras till en orimlig höjd. Under sådana omständigheter torde det med fog få anses vara ett helt naturligt önskemål, att någon trygghet skapas för, att prisen å de viktigaste förnödenheterna icke utan tvingande skäl pressas onaturligt i höjden.

Det kan i sådant sammanhang framhållas, att man i Danmark genom en kungörelse angående åtgärder till förebyggande av otillbörligt utnyttjande av konjunkturerna den 1 februari 1917 stadgat förbud mot att vid försäljning av varor vare sig från producenten, mellanhandeln eller detaljisten beräkna en ökning av det dittills gällande priset, som icke bevisligen kan återföras till en ökad utgift för säljaren vid varans förvärv (framställning, köp eller omkostnader). I författningen stadgas vidare, att en sålunda ökad utgift må medföra en motsvarande ökning av försäljningspriset men att, därest en vara efter den 30 januari 1917 köpts till ett pris, som innehåller en av förändrade konjunkturer motiverad ökning, en sådan förhöjning icke må berättiga varans fortsatta försäljning till ökat pris.

Bland de orsaker, som i vårt land framkallat såväl en ökad knapphet som en prisstegring å inom landet tillgängliga förnödenheter, må jämväl framhållas dels den talrika förekomsten inom olika handelsområden av mellanhänder, vilkas verksamhet för varans fördelning bland

konsumenterna är helt obehöflig men däremot medför en ofta betydande, konstlad prisstegring — särskilt bör här uppmärksammas den s. k. kedjehandeln — dels ock den lagring för utländska köparens räkning, vilken av olika skäl torde förekomma i en icke ringa utsträckning. I skrivelse den 3 innevarande månad till statsrådet och chefen för finansdepartementet har statens handelskommission fäst Eders Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på denna fråga och föreslagit lagstiftningsåtgärder till förhindrande av sådan lagring. Kommissionen vill för sin del icke underlåta att i detta sammanhang understryka det synnerliga behovet, jämväl beträffande lagring av livsförnödenheter, av stadganden i här antydd riktning, vilka lämpligen torde kunna innefattas i den av kommissionen här berörda lagstiftningen.

Med stöd av vad sålunda anförts vill folkhushållningskommissionen hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville efter vederbörlig utredning föranstalta om lagstiftning snarast möjligt i syfte att dels förhindra sådan prisstegring vid handeln med livsförnödenheter, vilken föranledes därav att vid försäljning av sådana varor beräknas mer än skäligen vinst, dels förbjuda sådan lagring av livsförnödenheter, varigenom dessa utan tvingande skäl undanhållas den inhemska konsumtionen, dels ock slutligen motverka förekomsten inom handeln av större antal mellanhänder än som för varudistributionen kan finnas oundgängligen nödvändigt.

Stockholm den 14 april 1917.

Underdånigst

HENNING ELMQUIST.

G. Lagercrantz.

*Protokoll, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd fredagen den 18 maj
1917.*

Närvarande:

Justitieråden GULLSTRAND,
VON SETH,
WEDBERG,
Regeringsrådet PLANTING-GYLLENBÅGA.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokollet över justitiedepartementensärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 15 maj 1917, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamål inhämtas över upprättat förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskäligen pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, föredrogs inför lagrådet av revisionssekreteraren Algot Bagge.

Justitierådet *von Seth* anförde:

»Det kan icke förnekas, att de företeelser på förnödenhetshandelsområde, man velat träffa med förslaget, äro av synnerligen motbjudande art, och att ett kriminaliserande av handlingar, som i vinningslystet syfte företagas, utan hänsyn till att de motverka det allmännas åtgärder beträffande folkhushållningen, särskilt under rådande förhållanden måste te sig som önskligt.

Ifrågasätts kan emellertid, om det sätt, på vilket förslaget i vissa delar söker nå nämnda företeelser, med sin imriktning icke så mycket mot ett visst handlande som mot själva effekten, den oskäligen prisstegringen, är ägnat att ingiva förhoppning om något resultat.

Att genom straffbestämmelser söka inverka på prisbildningen inom en på ekonomisk frihet grundad folkhushållning lärer icke hava utsikt att i nämnvärd mån lyckas. De skäl, som i detta och andra hänseenden mot den ifrågasatta lagstiftningen anförts av de inom departementet tillkallade sakkunniga, torde i stort sett kvarstå ovederlagda. Huru vanskelig en lagstiftning av förevarande slag är, framgår av det vaga sätt, på vilket de i förslaget 2—4 §§ förekommande brottsbeskrivningarna måst avfattas och som gör, att desamma säkerligen icke komma att vinna tillämpning annat än i ett fåtal fall. Om jag oaktat det anförda anser mig icke böra avstyrka förslaget i angivna delar, är det uteslutande i den förhoppningen, att detsamma, upphöjt till lag, verkligen skall kunna få åtminstone de moraliska verkningar om vilka departementschefen talar.

Mot stadgandena i 5 § har jag däremot intet att erinra.»

Justitieråden *Gullstrand* och *Wedberg* samt regeringsrådet *Planting-Gyllenbåga* lämnade förslaget utan annan erinran än dels att den i 7 § domstolen medgivna befogenhet syntes lämpligen kunna utsträckas så, att domstolen ägde, efter ty skäligen funnes, förplikta gärningsmannen att utgiva hela eller blott en del av det ifrågavarande värdet, och dels att vad slutstadgandet innehölle om giltigheten av tillstånd enligt 3 § borde såsom överflödigt utgå.

Justitierådet *von Seth* instämde i vad sålunda av lagrådets övriga ledamöter anmärkts beträffande 7 § och slutstadgandet.

In fidem
Erik Ölander.

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementens ärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
lördagen den 19 maj 1917.*

Närvarande:

Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena **LINDMAN**,
Statsråden: **VON SYDOW**,
STENBERG,
FALK,
HAMMARSTRÖM,
MÄRTEN ERICSSON,
ÅKERMAN,
CARLESON,
HANS ERICSON,
DAHLBERG.

Chefen för justitiedepartementet statsrådet Stenberg anmälde, efter gemensam beredning med chefen för jordbruksdepartementet, lagrådets den 18 innevarande maj avgivna utlåtande över det den 15 i samma månad till lagrådet remitterade förslaget till *lag med vissa bestämmelser mot oskäligen pris under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden*.

Föredraganden redogjorde för utlåtandets innehåll samt förmålde, att han låtit i förslaget vidtaga de detaljändringar, om vilka lagrådet hemställt. Därefter uppläste föredraganden det sålunda omarbetade förslaget samt hemställde, att detsamma måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen lämna bifall; och skulle till riksdagen avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Israel Myrberg.